

EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2018 No3

Indexed & Shared by:

European Reforms Bulletin

2018

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 15 09.09.2018)

© European Reforms Bulletin, 2018

© Authors of articles, 2018

Table of contents

- Afonin D.S.** Reconstruction as a method of solving diagnostic trasological forensic 2
- Dulger V.V.** Organization of the public order and security of the soviet military administration in Germany in the period 1945-1949 7
- Kokoshko V.S., Piadyshev V.G., Siforov O.I.** Development of tools for computer-aided design of a complex of information system hardware 12
- Kryvolapchuk V.O., Riadinska V.O., Pluhatar T.A.** Notion and evolution of a gift as a category of anti-corruption legislation in Ukraine 16
- Matsko V.A.** Mechanism of administrative and legal support of social rights of the participants Joint Forces Operation (of anti-terrorist operation) in Ukraine 23
- Mykolenko O.M.** General trends in the implementation of mediation in criminal proceedings of Ukraine 28
- Ostrovich E.S.** Foreign experience of deinstitutionalization and the possibility of its use in Ukraine (on the example of the USA and Great Britain) 32
- Pinkevych N.S.** The Definition of "Waste" in the Legislation of Ukraine: Legal Collisions 38
- Sobko G.M.** Violence and non-violence as a social and legal category 43

RECONSTRUCTION AS A METHOD OF SOLVING DIAGNOSTIC TRASOLOGICAL FORENSIC

Dmitry S. Afonin

Odessa State University of Affairs, Ukraine

e-mail: dsafon@icn.od.ua

Annotation: The problems of scientific and theoretical development and practical application of the reconstruction method in trasological studies are considered. Based on the analysis of the scientific works of forensic scientists, a certain view of the general scientific and practical value of the reconstruction method in solving diagnostic problems of a traological forensic was proposed, by clarifying the concept of reconstruction, the range of diagnostic tasks of a traological forensic, which can be solved with its help and providing general methodological recommendations on the application of the method reconstruction when solving diagnostic problems of the traological forensic.

Keywords: reconstruction, diagnostic tasks, traceological forensic, traceological research, method, guidelines, the mechanism of tracing, the mechanism (method) of crime.

Постановка проблеми. Вирішення діагностичних завдань трасологічної експертизи є гносеологічним процесом, що дозволяє отримувати уявлення про механізм злочинної дії на основі його відображення в об'єктах матеріального світу. При вирішенні подібних трасологічних завдань головним є пізнання механізму взаємодії досліджуваних об'єктів, а також пізнання відображення фізичних процесів, супутніх вчиненню злочину. На основі такого діагностичного аналізу розпізнають, які дії були здійснені під час злочину, в якій послідовності та яким чином. Даний процес пізнання не можливий без реконструкції події минулого, яка обмежена просторово-часовими характеристиками. Однак, не дивлячись на незаперечну важливість методу реконструкції в трасологічних дослідженнях, його теоретична розробка та практичне застосування залишається недостатнім. Так, до теперішнього часу у вчених-криміналістів немає єдиної думки щодо теоретичних основ даного методу, наприклад, чи є він різновидом моделювання; відсутні конкретизовані методичні рекомендації щодо його застосування в трасологічних дослідженнях; не визначені криміналістичні засоби, в тому числі комп'ютерні, вирішення трасологічних діагностичних завдань за допомогою методу реконструкції.

Мета та завдання. Визначити загальнонаукове та практичне значення методу реконструкції при вирішенні діагностичних завдань трасологічних експертиз, шляхом з'ясування поняття реконструкції, кола діагностичних завдань трасологічної експертизи, які можна вирішувати за його допомоги та надати загальні методичні рекомендації щодо застосування методу реконструкції при вирішенні діагностичних завдань трасологічної експертизи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці загальних питань застосування методу реконструкції під час розслідування злочинів приділяли увагу Л. Є. Ароцкер, Р. С. Белкин, А. І. Вінберг, Г. О. Густов, О. О. Ейман, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, В. В. Куванов, О. О. Леві, І. М. Лузгін, В. К. Лисиченко, М. С. Польовий, А. Р. Ратинів, М. В. Салтєвський, Я. Г. Ципарський та інші вчені.

Також, проблемами застосування методу реконструкції при вирішенні діагностичних завдань трасологічної експертизи займалися такі вчені, як Г. Л. Грановський, Ю. Г. Корухов, І. М. Лузгін, Н. П. Майлис, М. Я. Сегай та інші.

Реконструкція в криміналістиці та в судових експертизах була запозичена у археологів, які першими використовували цей метод з метою відновлення об'єктів за останками або окремими частинами.

Поняття реконструкції як методу під час розслідування злочинів був введений в криміналістику Лузгіним І. М. у 80-х роках ХХ століття.

При цьому реконструкція при розслідуванні злочинів застосовувалася і раніше. Якщо звернутися до художньої літератури, ми побачимо, що прийом реконструкції мав широке застосування в розслідуванні кримінальних справ. Англійська письменниця Агата Крісті в своїх знаменитих детективних романах «Свідок звинувачення», «Темна камінь», «Пуаро розслідує», тощо, використовувала прийом реконструкції, коли її головний герой сищик Пуаро розсаджував своїх персонажів в кімнаті так само, як і в день вбивства, змушував їх виходити з кімнати в певній послідовності, повертатися, тобто, реконструював події та обстановку злочину.

Але незважаючи на це, до теперішнього часу у вчених-криміналістів не має єдиної думки щодо

поняття реконструкції, її можливостей як методу розслідування злочинів та її організаційно-правового та методологічного обґрунтування.

Так, Ратинів А. Р. оцінює реконструкцію, як один із видів моделювання. Розглядаючи матеріальне моделювання, він відносить до нього всі випадки відтворення предметів та явищ, пов'язаних з подією минулого. Ратінов А. Р. зазначає: «В принципе тот же характер носит воссоздание обстановки и условий, в которых происходят либо могли произойти те или иные события. Речь идет о следственном действии, которое именуется следственным экспериментом... Такое моделирование иногда именуют реконструкцией места происшествия» [1].

Белкін Р. С. розглядав реконструкцію, як один з прийомів розслідування. Він вважає, що цей прийом полягає в підготовці умов для проведення експерименту та інших слідчих (розшукових) дій. Белкін Р. С. вказує: «Мы реконструируем обстановку либо в целях ее последующего осмотра, либо для проведения в созданных условиях следственного эксперимента или опознания тех или иных объектов и т.п. Реконструкция выступает при этом как начальный этап или как условие, тактический прием производства того или иного следственного действия» [2].

Значну увагу реконструкції як методу криміналістики приділяють зарубіжні вчені, зокрема криміналісти США, ФРН та Чехії.

Так, Бек Х. (ФРН) вказує, що реконструкція є одним із багатьох методів, які використовуються з метою розкриття злочину; вона застосовується в ході огляду, при допиті та інших слідчих діях; вона не замінює собою все розслідування, а є саме одним з методів, який використовується у боротьбі зі злочинністю» [3]. Бек Х. розрізняє загальну реконструкцію обстановки на місці події, реконструкцію окремих обставин, або додаткову реконструкцію, яка проводиться з участю підозрюваного або без нього для вирішення окремих завдань розслідування та перевірки доказів.

Штельцер Е. (ФРН) під криміналістичною реконструкцією розуміє один з методів розкриття і запобігання злочинів. Цей метод, на його думку, полягає у відновленні або відтворенні (*nachbildung*) деяких обставин або в уявному відтворенні (*wiederholung*) деяких релевантних події фактів, які дозволяють встановлювати та перевіряти докази [4].

У. Гері Графф (США) вважає що реконструкція є одним з основних методів розслідування злочинів, який використовується переважно при огляді місця події [5]. Реконструкція, на його думку, базується на ретельному аналізі доказової інформації, її систематизації, встановленню причино-наслідкових та просторо-часових зв'язків. Також, на його думку, реконструкція дає уявлення про спосіб, місце, час скоєння злочину, особу злочинця тощо.

Чеський криміналіст Мирослав Виходил застосовує поняття слідча реконструкція та розглядає її, як особливий метод верифікації показань та інших джерел доказів. Він вказує, що реконструкція – це слідча дія, яка є комплексним відтворенням обстановки і обставин події... На його думку, вона проводиться на підставі порівняння даних, отриманих в процесі розслідування, з об'єктивною обстановкою з метою перевірки цих даних, а також з метою одержання нових доказів» [6].

Тлумачення реконструкції, як методу що охоплює весь процес розслідування, на нашу думку, можна вважати надмірно широким та таким, що перебільшує сутність цього методу та припинює можливості інших методів та прийомів. Розслідування – це збирання, дослідження, перевірка та оцінка доказів у передбачених законом процесуальних формах для встановлення обставин події. Мета розслідування не відтворення події, а досягнення істини у висновках по справі та підготовка матеріалів для суду або для прийняття інших рішень.

На нашу думку, більш правильним розглядати реконструкцію як різновид моделювання, який є одним з методів пізнання обставин правопорушення та перевірки об'єктивності самого розслідування. В цій якості реконструкція забезпечує відтворення зв'язків між елементами, які у своїй сукупності утворюють систему, що представляє аналог досліджуваного оригіналу (предмета, події, ситуації тощо). Сутність методу реконструкції повністю збігається з сутністю моделювання, тому реконструкцію, на нашу думку, необхідно розглядати як ретроспективне моделювання. Ретроспективний характер реконструкції визначається так званим зворотним напрямком: від результатів явищ до їх сутності, від наслідків до його причин, від сукупності загальних та окремих ознак до встановлення конкретного об'єкту чи групи об'єктів [7, с. 15]. Враховуючи вищевикладене, можна прийти до висновку, що реконструкція в загальному плані і є безпосередньо криміналістичною діагностикою, теоретичними основами якої є загальновідомі положення о пізнаваності події (явища, факту) за його результатами.

За допомоги методу реконструкції можливо вирішення наступних загальних діагностичних завдань трасологічної експертизи:

1. Встановлення властивостей та стану самого об'єкту (визначення властивостей об'єкта, з метою встановлення їх відповідності певним характеристикам; визначення початкового та фактичного стану об'єкту; визначення причин та умов зміни властивостей об'єкту).

2. Виявлення відображень об'єкту та встановлення його властивостей за ними (встановлення наявності відображення об'єкту; визначення можливості аналізу та оцінки властивостей об'єкту за ознаками у його відображенні; визначення фактичного стану об'єкту в момент його відображення).

3. Встановлення результатів дії або події (визначення механізму та обставин події за її результатами; визначення окремих стадій, елементів події; встановлення механізму події в його динаміці; встановлення часу події або хронологічної послідовності), визначення місця дії; визначення умов, які були супутні події).

4. Встановлення співвідношення (зв'язку) між діями (фактами, явищами), які мали місце (визначення можливих наслідків по дії; визначення причин наслідків; визначення існування фактів при певних умовах).

Об'єктом дослідження при діагностиці так само, як і при ідентифікації, є ознаки та їх інформативна сторона. Однак, вивчення цих ознак (загальних, окремих, необхідних, випадкових тощо) ведеться не з метою ідентифікації об'єкта, який залишив сліди, а в напрямку детального встановлення механізму утворення слідів, причин та умов їх виникнення.

З урахуванням можливостей діагностичних завдань в трасології Грановським Г. Л. було запропоновано здійснювати на основі спеціальних експертних знань ситуалогічний аналіз місця події в цілому, направлений на реконструкцію злочинної дії в минулому [8]. Відмінною рисою такого аналізу є те, що об'єктом його є вся речова обстановка місця події, в якій відобразилося досліджувана подія.

До поняття «речова обстановка місця події» входить єдина множина елементів, взаємопов'язаних між собою. Дана множина зазнає деякі зміни під впливом зовнішнього впливу, пов'язаного з подією злочину. Підлягають вивченню як ознаки, що відображають просторово-часові зв'язки цієї множини, так і ознаки порушення цілісності множини розслідуваних подій.

Також, засновниками реконструкції злочинної дії за слідами на місці події можна вважати Генріх Е. О. (викладач фізики Каліфорнійського університету у м. Берклі США) та О'хара Ч. Е. (детектив Нью-Йоркської поліції США, за фахом також фізик). Вони ще в далекі 30-ті роки ХХ століття, використовуючи метод CSR («Crime Scene Reconstruction (CSR)» або Crime Scene Analysis (CSA)), з успіхом розкривали найскладніші злочини. На той час це виглядало чаклунством, тому Генріх Е. О. отримав прізвисько «чарівник». У 1958 році Генріх Е. О. вперше надав методу CSR наукове обґрунтування та виклав його основні теоретичні положення [9]. У подальшому теоретичні знання та досвід Генріха Е. О. та О'хари Ч. Е. використовувалися та удосконалювалися вченими-криміналістами, представники яких зі штатів Оклахоми та Техасу США 18 вересня 1991 року заснували Асоціацію реконструкторів злочинів «Association For Crime Scene Reconstruction (ACSR)». Ця організація діє і сьогодні, її члени проводять навчання. Експертна комісія ACSR видає сертифікати на право проведення досліджень щодо реконструкції злочинів, постійно проводить наукові конференції та семінари, має свій науковий журнал. Члени ACSR також є постійними фахівцями-практиками.

Нами був вивчений та проаналізований вищевказаний метод реконструкції злочинної дії за слідами на місці події та в подальшому модифікований для вирішення діагностичних завдань трасологічної експертизи та створення методичних рекомендацій його застосування.

Сутність методу полягає у встановленні істинних дій злочинця на місці скоєння злочину, їх послідовності або виявлення інсценованих дій злочинця, з метою укріплення реального, шляхом детального вивчення слідової картини при слідчому огляді місцевості, приміщення, речей та документів, проведення трасологічних досліджень, системного аналізу отриманої інформації та подальшого послідовного (поетапного) відтворення етапів та елементів способу (механізму) скоєння злочину.

Необхідно зазначити, що для успішного застосування методу реконструкції, доцільно проводити огляд місця події, як трасологічне дослідження, групою спеціалістів з паралельною процесуальною фіксацією відповідно до ст. 237 КПК України, та вважати це трасологічне дослідження, як певний етап процесу реконструкції події злочину.

Головною метою зазначеного методу є реконструкція (відтворення) реального способу (механізму) скоєння злочину або його окремих елементів та етапів.

Досягнення цієї мети можливо завдяки вирішенню наступних завдань:

а) аналітичної оцінки вихідних даних (результати проведення огляду місця події та трасологічних досліджень);

б) встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між об'єктами слідової інформації та послідовного (поетапного) тобто хронологічного «вписування» їх в подію злочину;

в) заповнення так званих «білих плям» (елементів невідомості) в картині злочину.

Правилами та умовами застосування зазначеного методу є:

1. Кожний об'єкт у сукупності своїх загальних та окремих ознак неповторний;
2. Кожний об'єкт існує в певній координатній точці простору і це напряму пов'язане з часом в якому він знаходиться (минуле, теперішнє та майбутнє);
3. Об'єкти, які знаходяться в певній координатній точці простору, можуть взаємодіяти деякий час доки на них не вплинуть певні дії або інші об'єкти;
4. Будь-які зміни (якісно-кількісні, структурні, просторові та інші) в об'єкті відбуваються в певній хронологічній послідовності;
5. Кожна просторово-часова точка об'єкта на лінії його руху в просторі та часі неповторна (унікальна);
6. Будь-які зміни (якісно-кількісні, структурні, просторові та інші) в об'єкті повинні мати певну причину;
7. Наслідок не може передувати причині;
8. Будь-які зміни (якісно-кількісні, структурні, просторові та інші) в об'єкті відбуваються лише при взаємодії з іншими об'єктами або впливу природних сил (наприклад, сила тяжіння, електромагнітна сила та інше);
9. Для того, щоб об'єкти почали взаємодіяти або на об'єкт почала діяти природна сила, їх просторово-часові положення повинні збігтися;
10. Будь-які зміни об'єкта мають не менш однієї дії, яка вплинула на об'єкт та викликала ці зміни;
11. Будь-які дві дії, які відносяться до однієї події мають унікальний причинно-наслідковий зв'язок;
12. Будь-які дві дії, які відносяться до однієї події мають унікальні часові зв'язки.

Критеріями оцінки вихідної інформації про об'єкти та сліди, що були отримані під час огляду місця події та подальших трасологічних досліджень в реконструкції є:

1. Придатність – обов'язково перед застосування методу реконструкції всі об'єкти та сліди повинні бути визнані експертом придатними для проведення реконструкції.
2. Класифікаційність – всі об'єкти та сліди повинні бути систематизовані, що в подальшому дозволяє експерту-трасологу чітко встановити просторо-часові взаємозв'язки між ними.
3. Ідентифікаційність – всі об'єкти та їх сліди повинні володіти неповторним комплексом індивідуальних ознак, які в подальшому дозволяють експерту-трасологу чітко встановити причинно-наслідкові взаємозв'язки між об'єктами та слідами, які вони залишають.
4. Відтвореність – якісно-кількісні характеристики об'єктів та їх слідів на час їх виявлення, фіксації та подальшого дослідження повинні давати уяву про їх зміни в просторі та часі, як самостійно, так і при взаємодії з іншими об'єктами та слідами.

Успіх застосування методу реконструкції залежить від якості вихідної інформації про об'єкти та сліди отримані під час огляду місця події та подальших трасологічних досліджень, тому що від її (вихідної інформації) напряму залежить результат, який отримує експерт-трасолог.

Висновки. Реконструкція під час вирішення діагностичних завдань трасологічної експертизи є ретроспективним різновидом моделювання, як уявного, так і матеріального та визначається так званим зворотним напрямком: від результатів явищ до їх сутності, від наслідків до його причин, від сукупності загальних та окремих ознак до встановлення конкретного об'єкту чи групи об'єктів. Реконструкція має безпосередній зв'язок з криміналістичною діагностикою (в тому числі трасологічною діагностикою), теоретичними основами якої є загальновідомі положення о пізнаваності події (явища, факту) за його результатами. Тому вирішення діагностичних завдань без застосування методу реконструкції не можливе. Метод реконструкції при вирішенні діагностичних завдань трасологічної експертизи потребує подальшого вивчення та створення єдиного загальнонаукового підґрунтя та розроблення як єдиної загальної методики його застосування, так і окремих методичних рекомендацій.

References:

1. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. Москва, 1967, 123 с.;
2. Белкин Р. С. Собираание исследование и оценка доказательств. Москва, 1966. 257 с.;
3. Beck H. Die Rekonstruktion der Methode der Wiedergabe. Schriftenreihe der Deutschen Volkspolizei, 1956, H. 4, S. 64.
4. Stelzer. Sozialistische Kriminalistik. Band 1. Berlin, 1978, S. 181;
5. Gary W. Graff. Case Management: The Foundation for Crime Scene Reconstruction. – J. Association for Crime Scene Reconstruction. 2016; 20 : 35-43;
6. Vychodil Miroslav. Rekonstrukce trestneho cino. Praha, 1972, S. 5-159;
7. Эйсман А. А. О формах связи косвенных доказательств. *Вопросы криминалистики*. Москва.

Вып. II. 1964.

8. Грановский Г. Л. Моделирование в трасологии. *Вопросы современной трасологии : сборник научных трудов. Москва : Всесоюз. научно-исслед. институт суд. экспертиз Министерства юстиции СССР. 1978. Вып. 36. С. 3-70;*

9. O'Hara C.E., O'Hara G.L. *Fundamentals of Criminal Investigation. 7th ed. Springfield (IL): Charles C. Thomas Publisher, Ltd.; 2003.*

РЕКОНСТРУКЦИЯ КАК МЕТОД РЕШЕНИЯ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ ТРАСОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Афонин Дмитрий Сергеевич, e-mail: dsafon@icn.od.ua

Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: Рассмотрены проблемы научно-теоретической разработки и практического применения метода реконструкции в трасологических исследованиях. На основе анализа научных трудов ученых-криминалистов был предложен определенный взгляд общенаучного и практического значения метода реконструкции при решении диагностических задач трасологической экспертизы, путем выяснения понятия реконструкции, круга диагностических задач трасологической экспертизы, которые можно решать с его помощью и предоставления общих методических рекомендаций по применению метода реконструкции при решении диагностических задач трасологической экспертизы.

Ключевые слова: реконструкция, диагностические задачи, трасологическая экспертиза, трасологическое исследование, метод, методические рекомендации, механизм слепообразования, механизм (способ) преступления.

ORGANIZATION OF THE PUBLIC ORDER AND SECURITY OF THE SOVIET MILITARY ADMINISTRATION IN GERMANY IN THE PERIOD 1945-1949

Vladimir V. Dulger

Head of the Department of Tactical Special and Physical Training

Odessa State University of Internal Affairs

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3051-657X>

e-mail: Vdulger74@ukr.net

Abstract. The emergence and development of legal science on emergency regimes was driven by the need to improve administrative relations in the state, the need to protect society and man from threats of various nature, eliminating their negative consequences. Without knowledge of the evolution of the development of scientific ideas about specific state-legal regimes, the nature of their emergence, tendencies inherent in this area of legal relations, it is impossible to move further in the development and study of this area of legal science.

The model of organizational and functional construction of the Soviet military administration in Germany looks like a government system adopted in the USSR with all the necessary attributes of the authorities and the system of executive structures on the ground. The Soviet security agencies also had the structure in Germany on the basis of which they worked in the Soviet Union. The task of ensuring public order and security on German soil was no exception.

Many aspects of the law enforcement practice under consideration of military administrations remain relevant today, as the historical experience of introducing special legal regimes, first of all the activities for ensuring public order and security by military administrations, is actualized in the present conditions of the process of de-occupation of part of the territory of Ukraine, and therefore requires further comprehensive study.

Keywords: military administration, legal regimes, legal science, negative consequences, ensuring public order and security

Становлення і розвиток правової науки про надзвичайні режими було зумовлено потребами вдосконалення управлінських відносин у державі, необхідністю захисту суспільства і людини від загроз різного характеру, ліквідації їх негативних наслідків. Без знань еволюції розвитку наукових уявлень про особливі державно-правові режими, природу їх виникнення, тенденції, властиві цій сфері правових відносин, неможливий подальший рух уперед у розвитку і вивченні даної галузі юридичної науки.

У науковій літературі історія розвитку особливих правових режимів досліджена недостатньо. Слід визнати, що дуже мало спеціальних робіт, присвячених аналізу тенденцій і закономірностей виникнення, становлення і розвитку цієї галузі юридичної науки. У сучасній вітчизняній історико-правовій літературі ця проблематика й досі представлена фрагментарно, хоча окремі аспекти особливих державно-правових режимів були предметом наукових пошуків низки українських вчених: А. Басова, О. Брателя, В. Белевцевої, С. Ківалова, С. Кузніченка, Я. Колінько, А. Стрекалова та інших [1].

Нині заходи, які вживаються керівництвом держави для відновлення суверенітету над окремими районами Донецької і Луганської областей здійснюються переважно в рамках операції Об'єднаних сил. При цьому в суспільстві активно обговорюється питання стосовно можливості запровадження військово-цивільних адміністрацій на території, яка прилягає до лінії розведення, а також в окремих деокупованих районах Донецької та Луганської областей. З урахуванням зазначеного вивчення історико-правових аспектів запровадження військово-цивільних адміністрацій нині значно *актуалізувалося*. Із суто теоретичної ця проблема перетворюється на вкрай важливу в практичному розумінні.

Тому *метою* цієї статті обрано вивчення організаційного забезпечення громадського порядку та безпеки радянською військовою адміністрацією в Німеччині в період 1945-1949 рр.

Воєнна поразка фашизму спричинила розділ Німеччини на чотири окупаційні зони: американську, англійську, радянську і французьку. Переважна більшість населення сприймало все, що відбувалося, як національну катастрофу. Ситуація, дійсно, була катастрофічною. Країна не просто зазнала поразки у війні. Не було державного ладу, який регламентував життя. Не було уряду, парламенту, політичних партій, місцевих органів влади [2].

6 червня 1945 р. постановою Ради народних комісарів СРСР № 1326-301 «для здійснення контролю за виконанням умов капітуляції» було створено військову адміністрацію з управління радянською окупаційною зоною Німеччини (РВАН). Головним начальником РВАН було призначено маршала СРСР Г.К. Жукова. Радянська військова адміністрація Німеччини поєднала в собі цивільну і військову форми влади. Це підтверджується тим, що в Жуков поєднував посади Головного начальника РВАН і Головнокомандувача Групи радянських окупаційних військ у Німеччині [3].

У цей час у Німеччині перебувало близько мільйона радянських солдатів [4]. Навіть при послідовному майже щорічному скороченні особового складу їх число в 1954 р становило 550 тис. осіб [4]. Близько 50 тис. співробітників працювало в 1945–1949 рр. у військовій адміністрації.

Як орган адміністративної влади СРСР РВАН була вищою інстанцією, вона задавала залежним від неї німцям алгоритм поведінки, контролювала і карала за будь-яке відхилення від нього. Слід зазначити, що в другій половині 1945 р. в тюрмах і таборах Німеччини містилося близько 250 тис. німців [5]. Військові адміністрації союзників по антигітлерівській коаліції демонстрували монополію на силу, примушуючи німців до покірності та компромісу з окупаційною владою [6].

Для координації діяльності РВАН, яка мала попервах надто загальні неконкретні завдання, що нерідко дублювалися іншими виконавчими органами влади, було створено Військову раду, яка була на той період колективним політичним органом радянської окупаційної адміністрації.

Слід зауважити на надзвичайно складну криміногенну ситуацію в Німеччині. Людські втрати були колосальні: число загиблих військовослужбовців і цивільних осіб складає, за різними даними, від 4 до 10 млн. осіб. У 1946 р. в Німеччині налічувалося до 2,5 млн. вдов війни, близько 2,5 млн. інвалідів, до 6 млн. постраждалих від бомбардувань; жінок було на 7 млн. більше, ніж чоловіків [7]. Від бомбардувань і бойових дій було зруйновано 162 міста, багато населених пунктів лежали в руїнах, більшість жителів тулилася в підвалах або в напівзруйнованих будинках. Мільйони людей (звільнені в'язні концтаборів і іноземні робітники, солдати, що повертаються з фронту і з полону) пересувалися шляхами. До сьогодні немає достовірних цифр про кількість насильно переселених за рішеннями Потсдамської конференції німців і загиблих при цьому переселенні. Зазвичай дослідники пишуть про дванадцять мільйонів осіб, депортованих з Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Східної Пруссії, які в масі своїй прагнули потрапити в західні зони окупації [6].

Відповідно завдання з організації охорони громадського порядку виконували дві структури РВАН: управління комендантської служби та Управління внутрішніх справ.

У період воєнних дій та одразу після їх закінчення на комендатурі серед інших покладалися такі завдання: відновлення та підтримання порядку в населених пунктах; установлення певного режиму для місцевого населення відповідно до державної політики СРСР; реєстрація населення; боротьба з диверсантами та залишками різних збройних формувань; охорона цінностей, промислових, сільськогосподарських та цивільних об'єктів.

Управління комендантської служби було створено відповідно до директиви генштабу Червоної армії № ОРГ/6/9148 від 12 червня 1945 р. і підпорядковувалося заступнику головного начальника в справах цивільної адміністрації [8].

У серпні – вересні 1945 р. виходячи з рішень Потсдамської конференції було конкретизовано завдання комендантської служби. Зокрема: підтримання громадського порядку; розміщення місцевого населення та переселенців; боротьба зі спекуляцією і бандитизмом серед німецького населення; виявлення й арешт нацистських елементів; виявлення та вилучення зброї та боєприпасів у німецького населення; створення місцевих органів самоврядування та перевірка їх благонадійності; забезпечення роботи місцевих німецьких органів самоврядування; здійснення контролю за політичною діяльністю місцевої німецької адміністрації; облік та перевірка законності діяльності існуючих антифашистських громадських організацій; контроль за втіленням у життя всіх наказів та розпоряджень окупаційної адміністрації; боротьба з порушниками порядку та військової дисципліни військовослужбовців Червоної армії; несення комендантської, патрульної та караульної служби.

У 1946–1947 рр. основними функціями комендантської служби були: несення патрульної та караульної служби; підтримання воїнського порядку та дисципліни в гарнізонах; контроль за виконанням рішень окупаційної влади; контроль за політичною благонадійністю керівництва місцевих органів управління, а також їх політичною діяльністю; контроль за втіленням у життя політики денацифікації; установлення порядку та контроль за роботою обмінних пунктів та таборів між зонами та державами; розроблення плану переселення та заселення німецького населення; надання допомоги в боротьбі з бандитизмом та злочинністю в радянській окупаційній зоні; збирання відомостей про настрої та поведінку населення у зв'язку з внутрішніми та зовнішньополітичними подіями; організація боротьби з порушниками порядку та військової дисципліни військовослужбовців Червоної армії (за 1946 р. за порушення громадського порядку, вчинення злочинів було затримано 132377 військовослужбовців червоної армії, за 1947 р. – 44389 осіб) [8].

На нашу думку, слід більш детально розглянути причини правопорушень, учинених військовослужбовцями червоної армії. Ще 1 травня 1944 р. верховним головнокомандувачем було видано наказ № 70, у якому говорилося: «Але поранений звір, який пішов до свого лігва, не перестає бути небезпечним звіром. Щоб позбавити нашу країну і союзні з нами країни від небезпеки поневолення, потрібно переслідувати пораненого німецького звіра по п'ятах і добити його в його власному лігві» [9].

Війська 3-го Білоруського фронту перейшли кордон СРСР зі Східною Пруссією в жовтні 1944 р. Радянські солдати ступили на землю Третього рейху, принісши із собою страшний досвід трьох років війни. «Німець, німецький, Німеччина», - це були слова, що викликали у військовослужбовців Червоної армії ненависть. Багато з них втратили в роки війни близьких їм людей і були готові мстити: «... наші солдати, які прийшли, я знаю по своїй армії, це були люди, які пройшли через окупацію німецьку. Ми, коли звільняли територію, ми тут же проводили мобілізацію населення, чоловічого населення. Воно йшло безпосередньо в армію. Тому майже всі, відсотків на дев'яносто, напевно, з окупації. Так що вони подивилися, що таке окупанти. І вони мстилися і намагалися мстити так, як вони розуміли помсту. Іноді в специфічних формах» [10]. До помсти і відплати закликала і радянська пропаганда. Але тепер радянські війська стикалися не тільки з німецькими солдатами, але й із цивільним населенням. Лише 14 квітня 1945 р., перед початком Берлінської операції, у «Правді» з'явилася стаття Г.Ф. Александрова «Тов. Еренбург спрощує» [11]. На протигагу традиційним установкам було заявлено про необхідність диференційованого підходу до німців. З огляду на нову ситуацію військово-політичне керівництво країни поставило питання про дисципліну в армії.

Управління внутрішніх справ РВАН розпочало роботу 11 червня 1945 р. До його основних завдань належали: очищення німецьких органів самоврядування (поліції, бургомістратів, судів, прокуратури та ін.) від неблагонадійних елементів; контроль за виконанням населенням розпоряджень радянської військової адміністрації та місцевої німецької влади; контроль за роботою кримінальної поліції; контроль за несенням постової служби та підтриманням громадського порядку частинами німецької охоронної поліції; контроль за вилученням зброї, отрутих матеріалів, вибухових речовин та розмножувальної техніки в населення; контроль за роботою адресного бюро та дотримання паспортного режиму; виявлення, оброблення та відправлення архівних матеріалів до СРСР.

Складна соціальна та криміногенна обстановка після війни вимагала створення місцевих установ кримінальної та охоронної поліції. Тому в 1947 р. було створено відділи внутрішніх справ земель та провінцій. До основних функцій управління додалися: керівництво денацифікацією та здійснення контролю за роботою з денацифікації; проведення паспортизації, контроль за органами реєстрації актів цивільного стану; організація прикордонної служби на демаркаційній лінії та кордонах радянської окупаційної зони; контроль за роботою німецької поліції.

За період з 1945 р. до березня 1948 р. було виявлено 516308 колишніх активістів нацистської партії. До різних строків позбавлення волі було засуджено 8468 осіб, а п'ятнадцять – страчено [8].

Узагалі з 1945 р. по 1950 р. у таборах знаходилося 157 тис. в'язнів, серед яких 34706 осіб були громадянами СРСР і 460 – представниками інших європейських держав. Підрахунки показують, що німці в загальній кількості становили близько 122 тис. осіб. До середини 1947 р. в радянській окупаційній зоні залишалися шість спеціальних таборів. До кінця травня 1948 р. в усіх таборах, крім табору в Баутцені, чисельність ув'язнених скоротилася в середньому на одну - дві тисячі осіб. До травня 1949 р. скорочення торкнулося всіх без винятку радянських таборів. У цей час в останніх таборах утримувалося в цілому 28492 особи, серед яких засуджених було трохи більше половини – 14526 осіб. Осіб, не причетних до злочинів фашизму, а також хворих, інвалідів і людей похилого віку там не було [12].

Серед функцій управління внутрішніх справ РВАН на той час переважали: контроль за обліком переселенців, військовополонених та працевлаштуванням німців; контроль за діяльністю німецької кримінальної поліції; контроль за роботою прикордонної служби на демаркаційній лінії та кордонах радянської окупаційної зони; організація протипожежної охорони в радянській окупаційній зоні; контроль за діяльністю транспортної поліції; матеріально-технічне забезпечення поліції; організація бойової підготовки німецької поліції.

У 1947 р. було організовано поліцейські контрольно-пропускні пункти на шляхах, що ведуть до західних секторів м. Берлін.

Ужиті заходи з організації кримінальної та охоронної поліції призвели до зниження кількості злочинів у радянській окупаційній зоні з 500440 випадків у 1946 р. до 151028 у першому півріччі 1949 р. [8]

У липні 1948 р. стало зрозумілим, що створення різних німецьких поліцейських формувань у радянській окупаційній зоні неможливе без планомірної підготовки кадрів. Постановою Ради міністрів СРСР від 6 липня 1948 р. № 2443-1019 було створено Німецьку резервно-казармену поліцію (10 тис. осіб). Заступником головного начальника у справах цивільної адміністрації було розроблено план заходів із формування підрозділів і частин Німецької резервно-казарменої поліції. Зокрема: підбір і ремонт приміщень, матеріально-технічне забезпечення; визначення порядку комплектування та перевірки особового складу; розроблення тимчасового положення про казармену поліцію, розгляд і затвердження програм навчання.

Зростання чисельності німецької поліції та необхідність постійного контролю за розстановкою та благонадійністю німецьких кадрів призвели до створення в липні 1948 р. спеціального відділення з обліку та вивчення кадрів німецької поліції. До його функцій належали: контроль за роботою відділів кадрів

поліцейських установ; штатна розстановка та облік кадрів поліції по землях; ведення особових справ керівного складу поліції.

У вересні 1948 р. керівництво Радянської військової адміністрації Німеччини прийняло рішення про запровадження єдиного посвідчення особи на території радянської окупаційної зони.

Питання видачі посвідчень довелося вирішувати німецькому Управлінню внутрішніх справ, а керівництво і контроль за ним здійснювало Управління внутрішніх справ РВАН. Усього на момент завершення паспортизації в травні 1949 р. було виписано 14124879 посвідчень особи, з них 14088492 – німецьким громадянам, 9257 – іноземцям, 27130 – особам без громадянства [8].

На початку грудня 1948 р. управління внутрішніх справ РВАН розробило і тимчасове положення про залізничну поліцію, згідно з яким уся залізнична поліція була виведена з підпорядкування адміністрації залізниць та передана до німецького Управління внутрішніх справ. Тоді ж у відділах охоронної поліції було створено спеціальні загони водної поліції.

Загальна кількість поліції в радянській окупаційній зоні виросла з 48612 осіб у листопаді 1946 р. до 93383 осіб станом на 1 січня 1949 р.

Основними завданнями управління в цей період були: повсякденне керівництво німецькими органами народної поліції; зміцнення німецьких органів народної поліції шляхом виявлення в її лавах ворожих радянській окупаційній владі осіб; організація регулярної підготовки офіцерських кадрів та рядового складу поліції; надання допомоги в політико-виховній та культурно-просвітницькій роботі серед особового складу поліції; покращання матеріально-технічного забезпечення поліції; надання допомоги та контроль за діяльністю транспортної поліції; організація патрулювання автострад.

Упродовж 1949 р. в результатів процесу очищення німецького управління внутрішніх справ з поліції було звільнено 27568 осіб. Кількість співробітників німецької поліції на листопад 1949 р. складала 74351 особа [8].

Управління внутрішніх справ РВАН було ліквідовано відповідно до постанови ради міністрів СРСР від 5 листопада 1949 р. № 5159-1967.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, таке.

По-перше, модель організаційної та функціональної побудови Радянської військової адміністрації в Німеччині зовні схожа на прийнятий в СРСР державний устрій з усіма необхідними атрибутами влади і системою виконавчих структур на місцях. Радянські силові відомства також мали в Німеччині ту будову, на підставі якої вони працювали в Радянському Союзі. Не були винятком і завдання забезпечення громадського порядку та безпеки на німецькій землі.

По-друге, чимало аспектів розглянутої правозастосовної практики військових адміністрацій залишаються актуальними нині, оскільки історичний досвід запровадження особливих правових режимів, насамперед діяльності із забезпечення громадського порядку та безпеки військовими адміністраціями, актуалізується в сучасних умовах процесу деокупації частини території України, а тому потребує подальшого комплексного дослідження.

References:

1. Kuznichenko S. O. (2002) *Nadzvychnaine zakonodavstvo v zakordonnykh krainakh* [Emergency legislation in foreign countries]. *Visnyk NUVS* [Bulletin of the Ministry of Internal Affairs]. 2002. № 20. P. 125-129 (In Ukrainian); Kuznichenko S. O. Basov A. V. (2006) *Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu": naukovo-praktychnyi komentar* [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Emergency": Scientific and Practical Commentary]. Kharkiv: TOV "PROMETEI-PRES" [Prometheus-Press LLC], 2006. 380 p. (In Ukrainian); Bratel O.H. (2000) *Nadzvychaini sytuatsii v istorychnomu aspekti* [Emergency situations in the historical aspect]. *Visn. un-tu vnutr. sprav.* [Vis. un-inside. affairs.]. 2000. № 10. P. 72-76 (In Ukrainian); Kolinko Ya. A. (2011) *Nadzvychainyi stan yak osoblyvyi derzhavno-pravovyi rezhym: konstytutsiino-pravovyi aspekt : dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.02* [Emergency as a special state-legal regime: constitutional-legal aspect: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.02]. Kh., 2011. 216 p. (In Ukrainian); Yarmysh O. N. (2001) *Karalniy aparat samodержавstva v Ukraini v kintsi KhIKh – na pochatku KhKh st. : monohrafiia* [The punitive apparatus of autocracy in Ukraine at the end of the nineteenth and early twentieth centuries. : monograph]. Kh. : Konsum, 2001. 288 p. (In Ukrainian); Tatsiia V. Ya., Rohozhyna A. Y. (2000) *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk. – U 2-kh t. T. 1.* [History of the State and Law of Ukraine: a textbook. - In 2 volumes]. K. : *Vydavnychiy Dim "In Yure"* [In Yure Publishing House], 2000. 648 p. (In Ukrainian)
2. Aimermakhera K., Bordiuhova H., Folpert A. (2010) *Rossyia y Hermanyia v XX veke: V 3 t. T. 3. Ottepel, pokholodanye y upravliaemui dyaloh. Russkye y nemtsu posle 1945 hoda* [Russia and Germany in the twentieth century: In 3 vols. 3. The thaw, the cooling and the managed dialogue. Russians and Germans after 1945]. M.: AYRO–XXI, 2010. 1032 p. (In Russian)
3. Zhukov H.K. (1990) *Vospomynaniya y razmushleniia* [Memories and reflections]. T. 1–2. M., 1990 (In Russian).

4. Foitzik J. (2008) *Russischer Soldatenalltag in Deutschland. 1990–1994. Museum Berlin* [Russischer Soldatenalltag in Deutschland. 1990–1994. Museum Berlin]. Karlhorst e.V.: Druckverlag Kettler, 2008. P. 15. (In Germany)
5. Hitlers Eliten nach 1945 / Herausgegeben von N.Frei. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004. P. 272-273. (In Germany)
6. Semiryaga M.I. (1995) *Kak myi upravlyali Germaniyei* [How we ruled Germany]. M.: ROSSPEN [ROSSPEN], 1995. 400 p. (In Russian)
7. СHubinskiy-Nadejdin V.V. (2005) *Moya okkupatsiya Germanii. Russkiy ofitser v Germanii i okrest. 1946-1950* [My occupation of Germany. Russian officer in Germany and around. 1946-1950]. SPb.: *Obrazovanie–Kultura* [Education-Culture], 2005. 527 p. (In Russian)
8. *Sovetskaya voennaya administratsiya v Germanii, 1945-1949. Spravochnik* [Soviet military administration in Germany, 1945-1949. Directory]. M.: RossPEN, 2009. 1026 p. (In Russian)
9. *Agitator i propagandist Krasnoy Armii* (Agitator and propagandist of the Red Army). 1944. № 9. P. 5. (In Russian)
10. Timofeeva N.P. (2008) *Nemtsy — «svoi» i «chujie» — v politike SVAG 1945–1949 gg.* [The Germans - "their own" and "strangers" - are in the policy of the Soviet Union Military Economic Council 1945–1949] *Germaniya i Rossiya v sudbe istorika: Sb. statey, posvyaschennyiy 90-letiyu YA.S. Drabkina* [Germany and Russia in the fate of the historian: Sat. articles dedicated to the 90th anniversary of Ya.S. Drabkina]. M.: Sobranie, 2008. P. 347. (In Russian)
11. *Pravda. 1945. 14 aprelya* [True. 1945. April 14] (In Russian)
12. Shterkel, A.V. (2011) *Sovetskaya voennaya administratsiya v Germanii: tseli sozdaniya i napravleniya deyatelnosti* [Soviet military administration in Germany: goals of creation and activity]. *Sotsialno-gumanitarnyye nauki. Prilojenie k jurnalnu «Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo otkryitogo universiteta». Vyipusk 28* [Social and Human Sciences. Appendix to the journal "Bulletin of Moscow State Open University". Issue 28]. M.: MGOU, 2011. P. 15-19. (In Russian)
13. Zaharov V.V., Filippoviyh D.N., Haynemann M. (1999) *Materialyi po istorii Sovetskoy voennoy administratsii v germanii v 1945-1949. Vyip. 2* [Materials on the history of the Soviet military administration in Germany in 1945-1949. Vol. 2]. M., 1999 (In Russian)
14. Plimak E.G. (2005) *Na voyne i posle voynyi (Zapiski veterana)* [In the war and after the war (Veteran's notes)]. M.: Ves Mir, 2005. 200 p. (In Russian)

Организация обеспечения общественного порядка и безопасности советской военной администрацией в Германии в период 1945-1949 гг.

Дулгер Владимир Валентинович, e-mail: Vdulger74@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, Украина

Аннотация: становление и развитие правовой науки о чрезвычайных режимах было обусловлено потребностями совершенствования управленческих отношений в государстве, необходимостью защиты общества и человека от угроз различного характера, ликвидации их негативных последствий. Без знаний эволюции развития научных представлений об особых государственно-правовых режимах, природу их возникновения, тенденции, присущие этой сфере правовых отношений, невозможно дальнейшее движение вперед в развитии и изучении данной отрасли юридической науки. Модель организационной и функциональной построения Советской военной администрации в Германии внешне похожа на принятый в СССР государственное устройство со всеми необходимыми атрибутами власти и системой исполнительных структур на местах. Советские силовые ведомства также имели в Германии ту структуру, на основании которой они работали в Советском Союзе. Ни были исключением и задачи обеспечения общественного порядка и безопасности на немецкой земле. Многие аспекты рассматриваемой правоприменительной практики военных администраций остаются актуальными в настоящее время, поскольку исторический опыт внедрения особых правовых режимов, прежде всего деятельности по обеспечению общественного порядка и безопасности военными администрациями, актуализируется в современных условиях процесса деокупации части территории Украины, а потому требует дальнейшего комплексного исследования.

Ключевые слова: военное управление, правовые режимы, юридическая наука, негативные последствия, обеспечение общественного порядка и безопасности.

Development of tools for computer-aided design of a complex of information system hardware

Kokoshko V.S.

Odessa, Ukraine, e-mail: kokoshko@i.ua

Piadyshch V.G.

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine

e-mail: piadyshch@ukr.net

Siforov O.I.

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine

e-mail: siforov@i.ua

Abstract. This article discusses the basic approaches to the stages of information system development and the complex of technical means. A methodology for the development of computer aided design tools is proposed. The development of a multicriteria model for the synthesis of a complex of information system hardware was made. The substantiation of the algorithm of realization of the developed model is made. The software for computer-aided designing of a complex of information system hardware has been developed. The approach for experimental verification and determination of adequacy of the developed model is given. The solution of multicriteria problem in which the stages were implemented, which included selection and justification of local criteria, formation of function of utility of local criteria, synthesis of generalized criterion; search for a compromise area, as well as a search for a compromise solution by a generalized criterion.

Key words: Tools, information system, computer aided design, system approach, modules, information.

Постановка проблеми. На практиці, при розробці комплексу технічних засобів (КТЗ) як правило використовуються:

- оболонки КТЗ. Комплекси цього типу створюються, як правило, на основі якого-небудь КТЗ досить добре зарекомендував себе на практиці. При створенні оболонки з комплексу-прототипу видаляються компоненти, занадто специфічні для області їх безпосереднього застосування, і залишаються ті, які не мають вузької спеціалізації;

- мови програмування високого рівня. Інструментальні засоби цієї категорії позбавляють розробника від необхідності заглиблюватися в деталі реалізації комплексу - способи ефективного розподілу пам'яті, низькорівневі процедури доступу та маніпулювання даними

- середовище програмування, що підтримує кілька парадигм. Засоби цієї категорії включають кілька програмних модулів, що дозволяє користувачеві комбінувати в процесі розробки комплексу різні стилі програмування.

- додаткові модулі. Засоби цієї категорії представляють собою автономні програмні модулі, призначені для виконання специфічних завдань в рамках обраної архітектури комплексу вирішення проблем.

Мета. На основі принципів системного підходу запропонувати методологію розробки інструментальних засобів автоматизованого проектування комплексу технічних засобів інформаційної системи

Аналіз публікацій. На підставі аналізу літературних джерел [1, 2, 3, 4] нами встановлено, що створення КТЗ є складним ітераційним процесом, який в даний час не може бути повністю формалізований через відсутність єдиного підходу до вибору КТЗ для АСУ різних об'єктів. У зв'язку з цим важливо визначити основні принципи проектування КТЗ, які на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду можуть бути сформульовані наступним чином.

У процесі проектування КТЗ необхідно:

- провести чітке розмежування функцій між окремими підсистемами КТЗ, визначити їх спеціалізацію розподілом на основні, допоміжні та обслуговуючі підсистеми; при цьому особлива увага повинна бути приділена питанням безперервності процесу обробки інформації;

- врахувати розподіл обов'язків по управлінню об'єктом при виборі пристроїв введення та відображення інформації, що пов'язано зі складно формалізованих процесом управління, зручністю роботи операторів і непередбачуваністю ситуацій при функціонуванні АСУ;

- забезпечити резервування технічних засобів виходячи з необхідної надійності і працездатності комплексу в різних екстремальних ситуаціях;

- передбачити концентрацію родинних завдань на окремих ЕОМ багатомашинного комплексу та їх продумане перерозподіл;

- забезпечити модульність розробки всіх підсистем КТЗ, що дозволяє здійснити автономну постачання, монтаж і налагодження обладнання по функціональних підсистемах і таким чином скоротити терміни розробки і врахувати потреби розвитку об'єктів; модульне побудова обчислювальних систем дозволяє створювати економічно виправдані системи, розвиток яких повністю відповідає етапам впровадження АСУ;

- передбачити можливість як програмної, так і апаратної захисту системи від несанкціонованого доступу;

- співвідносити можливості термінального обладнання з можливістю обчислювальних засобів, продуктивність входять до КТЗ ЕОМ з пропускною спроможністю ліній зв'язку (при проектуванні розподілених обчислювальних систем);

- врахувати спадкоємність, як основних обчислювальних засобів, так і периферійного обладнання зі стикування знову придбаних з уже діючими пристроями ВС.

Рішення завдання. Рішення поставленого завдання можна розглянути у вигляді виконання наступних основних етапів:

1. Розробка багатокритеріальної моделі синтезу комплексу технічних засобів ІС;
2. Вибір і обґрунтування алгоритму реалізації розробленої моделі;
3. Розробка програмного засобу автоматизованого проектування комплексу технічних засобів ІС;
4. Експериментальна перевірка і визначення адекватності розробленої моделі.

Складність вирішення цього завдання обумовлено великою розмірністю, багатокритеріальністю і високою невизначеністю вихідної інформації на різних етапах проектування КТЗ. Розглянуті особливості, а також трудомісткість і велика розмірність розв'язуваної задачі синтезу КТЗ ІС значно ускладнюють розробку формальних методів проектування.

Проектування КТЗ є багатокритеріальним завданням, вирішення якого складається з наступних етапів:

- вибір і обґрунтування локальних критеріїв;
- формування функції корисності локальних критеріїв;
- синтез узагальненого критерію; пошук області компромісів;
- пошук компромісного рішення за узагальненим критерієм.

Розглянемо ці етапи. З метою побудови адекватної моделі, в повній мірі, яка описує предметну область, необхідно визначити локальні критерії. Для цього на основі принципів системного підходу проектувану систему на сукупність її основних властивостей. Таким чином, виходячи з характеристик системи: велика розмірність, високий рівень вимог до надійності функціонування, великий обсяг інформації, що зберігається і оброблюваної інформації, було обрано такі основні критерії: мінімальна вартість створення і експлуатації КТЗ, максимальна надійність функціонування і продуктивність, максимальна відмовостійкість.

Найбільш важливими характеристиками системи є її вартість і продуктивність, тому в якості обмежень в розробленої математичної моделі були прийняті: вартість експлуатації і завантаженість кожного сервера на всіх рівнях архітектури клієнт-сервер.

У зв'язку з тим, що локальні критерії неоднорідні і мають різні шкали вимірювання, ускладнюються агрегація приватних оцінок. Для вирішення цієї проблеми необхідно вибрати і обґрунтувати універсальну функцію корисності локальних критеріїв, яка відображала б конкретні особливості і цілі системи, що розробляється.

З цією метою використовуємо функцію корисності критеріїв такого вигляду

$$P_l[f_l(x)] = \left(\frac{f_l(x) - f_{lhx}(x)}{f_{ls}(x) - f_{lhx}(x)} \right)^{\alpha_l},$$

де $f_l(x)$ - поточне значення l -го локального критерію; $f_{lhx}(x)$ - найгірше значення l -го локального критерію; $f_{ls}(x)$ - екстремальне значення l -го локального критерію; α - показник нелінійності.

$$x = \{x_1, x_1, \dots, x_n\}, i = \overline{1, n}$$

де n - кількість серверів; x_i - булева змінна, яка визначає наявність i -го сервера в складі КТЗ ІС.

$$x_i = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i\text{-й сервер включений в склад КТЗ ІС} \\ 0, \text{ в протилежному випадку.} \end{cases}$$

Як узагальненого критерію оцінки можна використовувати аддитивну і мультипликативну функції корисності виду:

$$W(X^0) = \max_{x^0 \in \Omega_x} \sum_{l=1}^p \lambda_l p_l(f_l(x)),$$

де X^0 - компромісне рішення; Ω_x - область компромісів; p - число локальних критеріїв; λ_l - параметр ізоморфізму.

Параметр ізоморфізму λ_l , дозволяє враховувати різні приватні критерії і приводити їх до єдиної метриці. Так як мультипликативна форма не може врахувати інформацію про перевагу локальних критеріїв,

$$\prod_{l=1}^p \lambda_l$$

в зв'язку з тим що є постійним масштабним множником, то в подальшому будемо використовувати аддитивну функцію корисності.

Попередня формула справедлива лише в разі коли коефіцієнти λ_l враховують не тільки важливість критеріїв, але і призводять їх до єдиного вигляду і розмірності. В даному конкретному випадку визначення коефіцієнтів ізоморфізму утруднено. Для вирішення цієї проблеми адаптивну функцію представити у вигляді:

$$W(X^0) = \max_{x^0 \in \Omega_x} \sum_{l=1}^p a_l p_l(f_l(x)),$$

де a_l - ваговий коефіцієнт, що відображає важливість l -го локального критерію; $p_l(f_l(x))$ - функція корисності l -го локального критерію;

При цьому ваговий коефіцієнт a_l , визначається виходячи зі співвідношення:

$$\sum_{l=1}^p a_l = 1, a \in [0, 1], \forall_l = \overline{1, p},$$

У загальному випадку узагальнений критерій пошуку оптимального рішення можна записати у вигляді

$$W(X^0) = \arg \max_{x^0 \in \Omega_x} \left\{ \sum_{l=1}^p [a_l p_l(f_l(x))]^\beta \right\}^{\frac{1}{\beta}},$$

де β - коефіцієнт адаптації.

Варіюючи значенням коефіцієнта β проектувальник може використовувати широкий клас схем компромісу при пошуку оптимально рішення.

Завдання проектування КТЗ ІС полягає в пошуку екстремального значення при наступних обмеженнях:

$$C_i^{екс} X_i \leq C_i^{дон},$$

де $C_i^{екс}$ - вартість експлуатації i -го сервера; $C_i^{дон}$ - допустима вартість експлуатації i -го сервера; x_i - завантаженість сервера.

$$P_i x_i \leq P_i^{дон},$$

де P_i - завантаженість i -го сервера; $P_i^{дон}$ - допустима завантаженість i -го сервера; $x_i = \{0, 1\}$ - на дискретність змінних.

Вже згадана завдання відноситься до класу нелінійного дискретного програмування з булевими змінними, тому реалізація розглянутої моделі вимагає великих витрат обчислювальних ресурсів. З метою вирішення завдання обрані два алгоритму, перший з яких - метод випадкового пошуку, і евристичний метод, заснований на теорії генетичних алгоритмів.

Багатокритеріальної розробленої моделі і невизначеність вихідної інформації дозволяє віднести задачу синтезу комплексу технічних засобів ІС до слабкоструктурованим. У зв'язку з цим найбільш

ефективним є використання діалогового, інтерактивного режиму проектування, який в свою чергу дозволяє об'єднати математичні методи і алгоритми з досвідом проектувальника.

На основі розробленої математичної моделі і алгоритму реалізовано програмний засіб проектування комплексу технічних засобів ІС.

Це програмне засіб дозволяє на основі вихідних даних, а саме (кількість серверів (n); їх загальні вартісні характеристики; обмеження на експлуатаційні витрати; завантаженість кожного сервера) визначити технічні характеристики кожного сервера (вартість технічних засобів та вартість їх експлуатації, продуктивність, надійність і вірогідність відмови в обслуговуванні).

До основних особливостей розробленого програмного засобу можна віднести:

- можливість синтезу структури комплексу технічних засобів різної розмірності;
- зручність і наочність проектування.

Отже, використання діалогового режиму проектування дозволяє контролювати виконання оптимізаційних процедур і коригувати процес пошуку оптимального рішення.

References:

1. Yusupov R.M., Zabolotskiy V.P. (2000) *Nauchno-metodicheskie osnovyi informatizatsii* [Scientific and methodological foundations of informatization]. Sb.: Nauka, 2000, 382 p. (In Russian)
2. Bulatov V.P. (2002) *Optimizatsiya: modeli, metody, resheniya* [Optimization: models, methods, solutions.]. Novosibirsk, Nauka, 2002. 359 p. (In Russian)
3. Sgurovskiy M.Z. (2000) *Integrirovannyye sistemy optimalnogo upravleniya i proektirovaniya: Ucheb. Posobie* [Integrated systems of optimal control and design: Textbook.]. Kiev: Vysshaya shkola, 2000. 64 p. (In Ukrainian)
4. Gorbatyuk A.F. Beshkarev A.V. (2000) *Primenenie algostrukturnoy tehnologii v kompyuternykh sistemakh upravleniya* [Application of algostructural technology in computer control systems]. Lugansk: VUGU, 2000, 200 p. (In Ukrainian)

Разработка инструментальных средств автоматизированного проектирования комплекса технических средств информационной системы

Кокошко Владимир Семенович, e-mail: kokoshko@i.ua
доктор технических наук, профессор

Пядышев Владимир Георгиевич, e-mail: piadyshev@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Сифоров Александр Иванович, e-mail: siforov@i.ua
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: в данной статье рассматриваются основные подходы по стадиям разработки информационной системы и комплекса технических средств. Предложена методология по разработке инструментальных средств автоматизированного проектирования. Была осуществлена разработка многокритериальной модели синтеза комплекса технических средств информационной системы. Произведено обоснование алгоритма реализации разработанной модели. Осуществлена разработка программного средства автоматизированного проектирования комплекса технических средств информационной системы. Приводится подход по экспериментальной проверке и определения адекватности разработанной модели. Предложено решение многокритериальной задачи в которой были реализованы этапы, которые включают выбор и обоснование локальных критериев, формирование функции полезности локальных критериев, синтез обобщенного критерия; поиск области компромиссов, а также был произведен поиск компромиссного решения по обобщенному критерию.

Ключевые слова: инструментальные средства, информационная система, автоматизированное проектирование, системный подход, модули, информация.

Notion and evolution of a gift as a category of anti-corruption legislation in Ukraine

Volodymyr O. Kryvolapchuk,

Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ukraine
e-mail: dndi@mvs.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9449-2242>

Valeria O. Riadinska,

State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ukraine
e-mail: corbazol@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2210-5933>

Tetiana A. Pluhatar,

Candidate of Juridical Science (Ph. D.), Senior Research Officer,
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ukraine
e-mail: svr_dndi@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2082-5790>

Abstract: The article considers the concept of a gift as a separate category of anti-corruption legislation of Ukraine. The use of the concepts of "gift", "gift-giving", "illegal benefit", which the legislator uses as different categories and gives them a different definition in various normative acts, is analyzed in the Ukrainian legislation. It is noted that the issue of the ratio of illegal benefits to gifts is not clearly defined in the international legislation. It has been summed up that a clear definition of the category "gift" in the anticorruption legislation of Ukraine allows to establish restrictions on the receipt of gifts by special subjects and has its own peculiarities: it is a prerequisite for the emergence of a conflict of interest; the grounds for prosecution for corruption-related offences; the subject of a gift, other than movable, immovable property and property rights, may be advantages, benefits, services and intangible assets; the gift may be given free of charge and may be related to the professional activities of subjects defined by law or to the subordination of subjects who offer or give a gift.

Keywords: gift-giving, gift, illegal benefit, anti-corruption legislation, grounds for prosecution.

Подарунок – річ, яку дарувальник власним бажанням безкоштовно віддає у володіння іншої особи з метою задовольнити її вподобання. Подарунок, згідно зі словником української мови, означає: 1) дію за значенням – подарунок; 2) подаровану річ; дарунок; 3) гостинець [1]. Дарунком у цьому ж словнику визначається: 1) річ, яку дарують; подарунок; 2) гостинець [1]. Отже, етимологічне значення слів «подарунок» та «дарунок» є тотожним. Незважаючи на це, український законодавець використовує поняття «дарунок» і «подарунок» як різні категорії і надає їм нетотожне визначення в різних нормативних актах. Так, згідно зі ст. 718 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі; майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому [2], а відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» (надалі – Закон № 1700-VII), подарунком є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [3]. Отже, поняття «дарунку», закріплене у ЦК України, є вужчим, ніж поняття «подарунка», яким оперує Закон № 1700-VII, де до подарунків, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), віднесено переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової.

Водночас, у низці нормативних актів законодавець оперує обома цими категоріями як синонімами. Так, у п. «е» пп. 14.1.54 та пп. 14.1.55 п. 14.1 ст. 14, п. 172.10 ст. 172, п. 173.7 ст. 173 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) використовується поняття «подарунок», а в пп. 164.2.10 п. 164.2 ст. 164, пп. 165.1.15 та пп. 165.1.39 п. 165.1 ст. 165, п. «е» пп. 170.9.1 п. 170.9 ст. 170, ст. 174 – «дарунок» [4]. У «Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1195 (зі змінами від 28.08.2018), поняття «дарунок» безпосередньо визначається через «подарунок» («...дарунок, отриманий як подарунок...») [5]

тощо.

Отже, постає питання щодо дефініції категорії «подарунок» у законодавстві України? Тому метою нашої статті є аналіз поняття та еволюції цієї категорії в законодавстві України.

Уведення категорії «подарунок» обумовлено потребами боротьби з корупцією. Уперше поняття «подарунок» використано в Законі України від 05.10.1995 № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією», де зазначалося, що «...подарунок (винагорода), отриманий зазначеними особами за обставин, передбачених п. «а» ч. 2 ст. 1, у тому числі такий, що надійшов без їх відома, а також вартість незаконного одержаних послуг підлягають стягненню (відшкодуванню) в дохід держави» [6]. Фактично, законодавець не надав визначення категорії «подарунок». Т. С. Курило, аналізуючи це питання, зазначав, що відсутність визначення терміну «подарунок» в антикорупційному законодавстві призвело до того, що на практиці за основу бралось визначення дарунку, яке закріплювалося в цивільному законодавстві [7, с. 56]. Проте специфіку подарунка як категорії антикорупційного законодавства воно не охоплювало, що ускладнювало правозастосовну практику і дозволяло уникати відповідальності особам, які вчинювали корупційні правопорушення.

Подальший розвиток антикорупційного законодавства призвів до того, що законодавець у наступному антикорупційному законі – Законі України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», зробив спробу уніфікувати національне законодавство у цьому питанні і застосував категорії «дарунок (пожертва)» (ст. 8) [8], при цьому визначень цих термінів у зазначеному вище законі не надавалося, а отже, необхідно було орієнтуватися на цивільне законодавство.

Дарунок – один із найдавніших видів цивільно-правових угод, який був відомий ще за часів Стародавнього Риму. Договір дарування сформувався в римському приватному праві як неформальна угода (*actum donationis*), за якою «одна сторона, дарувальник, надає іншій стороні, обдаровуваному, які-небудь цінності за рахунок свого майна, з метою виявлення щедрості стосовно обдаровуваної особи (*animus donandi*)» [9, с. 429].

У різні часи дослідженню окремих аспектів договору дарування приділяли увагу М. І. Брагинський, О. В. Дзера, І. В. Єлесеєв, О. В. Коновалов, М. В. Кротов, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, О. Л. Маковський, Д. І. Мейер, П. Л. Рихлецький, О. П. Сергєєв, М. М. Сібільов, С. М. Солових, Г. Ф. Шершеневич та інші відомі цивілісти. На сучасному етапі дарування є однією з наусталеніших угод цивільного права, основні положення якого закріплюються в главі 55 ЦК України.

За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдарованому) безоплатно майно (дарунок) у власність (ст. 717 ЦК України). Як слушно підкреслюють науковці з цього приводу, нормами ст. 717 ЦК України, на відміну від норм ЦК України 1963 року, встановлюється, що договір дарування може бути як реальним (вважатися укладеним з моменту передачі майна обдарованому), так і консенсуальним (вважатися укладеним з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору) [10, с. 234; 11, с. 299; 12, с. 499]. Розглянемо ознаки договору дарування.

1) Безоплатність (безоплатним є договір, за яким кредитор не отримує від боржника майнового чи немайнового зустрічного задоволення свого інтересу). У ч. 2 ст. 717 ЦК України безпосередньо зазначається, що договір, що встановлює обов'язок обдарованого вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування [2]. Під зустрічним задоволенням за договором дарування у науковій літературі пропонується розуміти певне благо (гроші, інше майно, пільги, послуги, переваги тощо), що має зустрічний характер та надається однією стороною договору іншій стороні на підставі досягнутої під час укладання договору домовленості про це [13]. Сплата символічної суми за дарунок (наприклад, дрібних монет при даруванні ножів) не робить цей договір відплатним – у цьому випадку, обов'язковою умовою є те, що обдарований усвідомлював умовність та символічність такої відплати [14, с. 113-116]. Дарувальник не має права вимагати від обдарованої особи зустрічних дій майнового чи немайнового характеру [15, с. 135-143];

2) Згода обдарованого на одержання дарунку. В реальних договорах дарування укладення договору і передача (прийняття) речі збігаються, тому прийняття дарунка свідчить, що договір укладений і право власності перейшло від дарувальника до обдарованого. Прийняття дарунка є правом, а не обов'язком обдарованого, отже, він може заявити відмову від його прийняття. Відмова має відбутися лише в момент передачі речі; у разі прийняття дарунка і подальшої відмови від нього йдеться про розірвання договору дарування – річ повертається дарувальнику або право власності обдарованого припиняється в інший спосіб [11, с. 299];

3) Спрямованість дій дарувальника на передачу майна у власність обдарованого [16]. Внаслідок укладення договору дарування в дарувальника виникає безповоротне припинення права власності на майно, що є предметом цього договору, та виникає право власності на нього в обдарованої особи, внаслідок чого відбувається збільшення майна обдарованого за рахунок майна дарувальника (на відміну від договорів оренди, позички тощо).

Пожертва – різновид договору дарування, що передбачає дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, фізичним особам, юридичним особам, державі Україна, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети (ч. 1 ст. 729 ЦК України) [2]. Водночас у ч. 1 ст. 6 Закону України від 05.07.2012 № 5073-VI «Про благодійну діяльність та благодійні організації» надається визначення благодійної пожертви як безоплатної передачі благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності відповідно до цього закону [17]. У науковій площині превалює думка про тотожність зазначених понять [18, 19, с. 156-158].

Дослідженню договору пожертви приділяли увагу Л. М. Горбунова, М. С. Долинська, А. М. Ерделевський, А. М. Ісаєв, Є. М. Ключова, М. М. Малєїна, О. С. Яворська та інші. До особливостей договору пожертви відносять: 1) безвідплатність (відсутність зустрічного надання з боку обдарованого) [14, с. 113-116; 20]; 2) призначення предмета пожертви (нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів) на певну, наперед обумовлену мету (досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності); 3) жертвувач може здійснювати контроль за використанням предмета пожертви відповідно до мети та розірвати договір у випадку використання цього предмета не за призначенням; 4) можливість укладення за договором публічної оферти (до невизначеного кола осіб звертається інформація з пропозицією пожертвувати речі (наприклад, на сайті зазначається адреса, телефон та банківські реквізити фонду або особи, куди пропонується зробити вклад)).

Категорії дарунку і пожертви, визначені в цивільному законодавстві, не відповідали меті Закону України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» з низки причин. По-перше, дарунки (пожертви) відповідно до антикорупційного законодавства не були безвідплатними, оскільки отримання суб'єктами корупційних правопорушень предметів дарунку (пожертви) могло відбуватися за ціною, нижчою мінімальної ринкової, і могло бути фактичною винагородою за рішення, дії чи бездіяльність цих суб'єктів в інтересах того, хто надавав такий дарунок (пожертву), фактично – передбачали здійснення зустрічної дії (чи бездіяльності) в інтересах дарувальника. По-друге, предметом дарунку (пожертви) за антикорупційним законодавством могли бути переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які не належать до предметів договору дарування та пожертви відповідно до цивільного законодавства. По-третє, дарунок (пожертва) згідно з антикорупційним законодавством не передбачав ні призначення чи наперед обумовленої благодійної мети (як жертва відповідно до цивільного законодавства), ні, тим більше, можливості здійснювати контроль за використанням предмета подарунка та розірвати договір у випадку використання цього предмета не за призначенням.

За визначеннями науковців, Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», визначав дарунок (пожертву) за своїм значенням ідентичними неправомірній вигоді [8]. Не можна не підтримати раціональності їх аргументів, які були актуальними на той час. Так, зазначеним вище законом встановлювалися такі обмеження щодо одержання дарунків (пожертв): суб'єктам відповідальності за корупційні правопорушення заборонялося безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних та фізичних осіб: 1) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами; 2) якщо особа, яка дарує (здійснює) дарунок (пожертву), перебуває в підпорядкуванні такої особи [8]. Водночас, поняття «неправомірної вигоди» закріплювалося у ст. 1 Закону України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» як «...грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав» [8]. У такому ж визначенні поняття неправомірної вигоди закріплюється і у примітці до ст. 364-1 Кримінального кодексу України (надалі – КК України) [21].

Дійсно, визначення понять дарунку (пожертви) та неправомірної вигоди, які на той момент існували в антикорупційному законодавстві, були схожими. Водночас, постає питання – навіщо тоді законодавець вводив їх, створюючи правову колізію в національному праві, а не залишив лише поняття неправомірної вигоди, бо ж при отриманні дарунків (пожертв) спеціальними суб'єктами ставилася під сумнів їх об'єктивність, неупередженість при виконанні своїх обов'язків? До того ж, законодавець розмежував заборони щодо одержання неправомірної вигоди (вони встановлювалися щодо будь-яких службових осіб та осіб, які надають публічні послуги) та обмежень щодо одержання подарунків (пожертв) (вони встановлювалися щодо службових осіб публічного права та осіб, які надають публічні послуги (п. 1-3 ч. 4 ст. 4, п. 1, пп. «а», «б» п. 2 ч. 1 ст. 4, ст. 8 Закону України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції»)) [8].

Науковці наводили різні аргументи з цього приводу. На думку Н. М. Ярмиш, дарунки (пожертви) мають зв'язок лише з правомірними діями службових осіб, тоді як неправомірні вигоди одержуються виключно за неправомірні дії [22, с. 48-54]. В. М. Киричко зазначав, що Законом України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», який вносив зміни до КК України, та Законом України від 07.04.2011 № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні

правопорушення», яким було внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП), котрий було доповнено статтею, що передбачала адміністративну відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунків (пожертв) – 172-5 [23], фактично були декриміналізовані дії службових осіб, які виявлялися в одержанні дарунка (пожертви) за правомірне діяння в інтересах дарувальника або третьої особи, а також дії самих дарувальників у таких ситуаціях, а поняття подарунка є меншим за обсягом і стосується лише таких дій, як їх надання/одержання, а поняття неправомірної вигоди стосується обіцянки, пропозиції, надання і одержання такої вигоди [24, с. 124]. Єдиної згоди в науковій площині з цього питання досягнуто не було.

Питання щодо співвідношення неправомірної вигоди та подарунка є наріжним каменем і в міжнародному законодавстві. Існують два ключових підходи до регламентації обмежень щодо одержання подарунків публічними посадовими особами: 1) подарунки розглядаються як вид неправомірної вигоди; 2) подарунки є складовою більш широкого правового інституту – конфлікту інтересів.

Перший підхід притаманний регіональним квазідержавним утворенням, приєднання до якого передбачає обов'язок держав-учасниць криміналізувати порушення заборони щодо одержання подарунків у національному законодавстві (наприклад, у ст. 6 Міжамериканської конвенції проти корупції від 29.04.1996 як акт корупції визнається спроба отримання або отримання прямо або опосередковано урядовим чиновником або особою, які здійснюють публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій) [25].

Другий підхід реалізується у ч. 4 ст. 7 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 [26], ст. 18 Модельного кодексу поведінки посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування – додатку до Рекомендацій R (2000) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 11.05.2000, згідно з яким посадовим особам забороняється вимагати або приймати дарунки, а також знаки уваги, прояви гостинності або інші будь-які вигоди для себе чи своєї родини, близьких родичів і друзів або осіб чи організацій, з якими він має ділові чи політичні відносини» [27]; у ст. 9 Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб, ухваленого Резолюцією 51/59 Генеральної асамблеї ООН від 12.12.1996, де зазначається, що державні посадові особи не домагаються і не отримують прямо або опосередковано будь-яких подарунків або інших знаків уваги, які можуть вплинути на виконання ними своїх функцій, здійснення своїх обов'язків і прийняття рішень [28]. Подібний підхід до отримання подарунків спостерігається і в законодавстві багатьох розвинутих країн. Наприклад, у Директиві Управління службової етики державних органів США, якою закріплюються Етичні норми поведінки державних службовців у системі органів виконавчої влади визначається, що державним службовцям забороняється одержання подарунків від «заборонених джерел», якими є особи, що мають намір вплинути на об'єктивність, неупередженість службовця під час його діяльності [29]. Норми, що забороняють отримання подарунків, містяться і в нормах Федерального закону Німеччини про державних службовців [30], і в Етичних принципах поведінки державних службовців Королівства Норвегії [31], і в Кодексі етики посадових осіб і державних службовців Чеської республіки [31] і в нормативних актах інших країн.

Ураховуючи рекомендації III Групи держав проти корупції "GRECO" щодо перегляду системи адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, Україна обрала другий з підходів до регламентації обмежень щодо одержання подарунків публічними посадовими особами, відповідно до якого подарунки визнано складовою більш широкого правового інституту – конфлікту інтересів. Концепція розуміння подарунка як передумови для конфлікту інтересів була реалізована в національному законодавстві шляхом встановлення обмежень щодо одержання подарунків, призначення яких полягало у визначенні певних правил, дотримання яких дає можливість запобігти конфлікту інтересів [32, с. 32-38].

З прийняттям Закону №1700-VII завершився перехід до нового концептуального підходу щодо відповідальності за одержання подарунків. Ведення в Законі № 1700-VII [3] поняття «подарунка» розмежовувало його з категоріями цивільного права – поняттям дарунку та пожертви, а також з категорією кримінального права – неправомірною вигодою.

Уведення поняття «подарунок» в антикорупційне законодавство в Україні зумовило подальший розвиток правового врегулювання діяльності суб'єктів, на яких поширюються норми Закону № 1700-VII, з її урахуванням. Так, у п. 18.1 ст. 18 Правил етичної поведінки та запобігання корупції в органах Державної фіскальної служби, затверджених наказом Державної фіскальної служби від 01.12.2017 № 979, надавалося визначення поняття «подарунок» аналогічне зазначеному у ст. 1 Закону № 1700-VII, проте уточнювалося, що це поняття може включати в себе послуги (які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової), а також безоплатне навчання, транспортування, проживання та харчування, як ті, що надаються безпосередньо, так і шляхом придбання квитків, передплати, або відшкодування вартості після того, як було зроблено проплату [33].

Таким чином, з введенням поняття «подарунок» в антикорупційному законодавстві України введено нову правову категорію, яка дозволяє встановити обмеження стосовно отримання подарунків спеціальними суб'єктами, і має такі особливості:

- є новою категорією антикорупційного законодавства, відмінною від інших категорій, що існують в національному праві;

- може слугувати передумовою виникненню конфлікту інтересів, мати вплив на безсторонність, з якою такі суб'єкти виконують свої обов'язки;

- порушення обмежень щодо отримання подарунків, встановлених антикорупційним законодавством, є підставою притягнення до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, за ст. 172-5 КУпАП (не містить ознак корупції, але порушує встановлені антикорупційним законодавством норми);

- порушення заборон щодо отримання подарунків є підставою для притягнення до відповідальності за корупційні злочини (ст. ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»); ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» тощо);

- може бути як безвідплатним, так мати і відплатний характер (якщо він переданий за ціною, нижчою мінімальної ринкової ціни);

- предметом подарунку, крім рухомого, нерухомого майна та майнових прав, можуть бути переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а також безоплатне навчання, транспортування, проживання та харчування (як ті, що надаються безпосередньо, так і шляхом придбання квитків, передплати, або відшкодування вартості після того, як було зроблено проплату).

References:

1. *Tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy*. [Explanatory dictionary of Ukrainian language]. URL: <https://www.slovnyk.ua/> (in Ukrainian).

2. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* [The Civil Code of Ukraine dd. 16.01.2003 No. 435-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukrainian).

3. *Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii* [Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” of 14.10.2014 No. 1700-VII (Part 1, Article 1)] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (in Ukrainian).

4. *Podatkovi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku* [Tax Code of Ukraine, December 2, 2010 No. 2755-VI.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian).

5. *Poriadok peredachi darunkiv, oderzhanykh yak podarunki derzhavi, Avtonomnii Respublitsi Krym, terytorialnii hromadi, derzhavnym abo komunalnym ustanovam chy orhanizatsiyam», zatverdzenomu Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy*. [The procedure for the transfer of gifts received as gifts to the state, the Autonomous Republic of Crimea, the territorial community, state or municipal institutions or organizations, "approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from 16.11.2011 № 1195.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2011-%D0%BF> (in Ukrainian).

6. *Zakon Ukrainy «Pro borotbu z koruptsieiu*. [Law of Ukraine “On Combating Corruption” of 05.10.1995 № 356/95-VR] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian).

7. Kurylo T.S.(2017). «Podarunok» yak predmet administratyvnoho pravoporushennia, peredbachenoho st. 172-5 KUPAP, vchynenoho notariusom.["Gift" as the subject of an administrative offense under Art. 172-5 CUPAP, made by a notary public. Scientific Bulletin of Kherson State University]. Iss. 2. Vol. 3. P. 123. (in Ukrainian).

8. *Zakon Ukrainy «Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii*. [Law of Ukraine “On the Principles of Prevention and Combating Corruption” of 07.04.2011 No. 3206-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (in Ukrainian).

9. *Rimskoye chastnoye pravo: Uchebnik / Pod red. prof. I.B. Novitskogo i prof. I.S. Pereterskogo*. [Roman private law: Textbook / Under the editorship of Prof. I.B. Novitsky and Prof. I.S. Peretersky]. M., 1996. P. 429. (in Russian).

10. Honcharenko V.O. (2016). *Dohovir daruvannia u tsyvilnomu pravi Ukrainy. Molodyi vchenyi*. [Gift agreement in the civil law of Ukraine. Young scientist]. 2016. No. 6. P. 234.; (in Ukrainian).

11. Braginsky M.I., Vitryansky V.V.(2000). *Dogovornoye pravo. Kniga vtoraya: Dogovory o peredache imushchestva*. [Contract law. Book Two: Property Transfer Agreements]. M.: Statute. 800 s. (in Russian).

12. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar*. [Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. 3rd type. recycling. and ext.]. Kh., 2006. P. 499. (in Ukrainian).

13. Honcharenko V.O. (2005). *Dohovir pozychky za rymсьkym pryvatnym pravom ta yoho retseptsiia u suchasnomu tsyvilnomu zakonodavstvi Ukraini: dys. ...kand. yuryd. nauk. / Vlada Oleksandrivna Honcharenko.*[

Loan Agreement on Roman Private Law and its Reception in Modern Civil Law of Ukraine: Dis. ... Cand. Juridical Sciences. / Vlado Goncharenko]. Odesa. 200 p. (in Ukrainian).

14. Holovei I.I., Zaborovskiy V.V. (2016). *Dohovir pozhertvy yak forma daruvannia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. [Donation contract as a form of donation. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University]. 2. Iss. 37. T. 1. P. 113-116. (in Ukrainian).

15. Yavorska O.S.(2008). *Osoblyvosti daruvannia yak sposobu bezvidplatnoho peredannia maina u vlasnist. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria «yurydychna»*. [Features of gift giving as a way of free transfer of property to the property. Bulletin of the University of Lviv. The series is "legal"]. Iss. 46 P. 135-143. (in Ukrainian).

16. *Hrazhdanskoe pravo Rossii: [uchebnyk] / [pod red. Z. Y. Tsybulenko]. M.: Yuryst", 1998. CH. 1. 464 s.; Novikova V. V. Pravova pryroda bezvidplatnykh dohovoriv u tsyvilnomu pravi Ukryiny: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03/ V. V. Novikova. [Russian Civil Law: [textbook] / [ed. Z. Tsybulenko]. M.: Lawyer, 1998. Part 1. 464 p.; Novikova V.V. The legal nature of free contracts in the civil law of Ukraine: author. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.03 / V.V. Novikova]. Kh., 2007. 20 p. (in Ukrainian).*

17. *Pro blahodiinu dialnist ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 05 lypnia 2012 roku № 5073-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady. [On Charity Activities and Charities: Law of Ukraine of July 5, 2012 No. 5073-VI. Information of the Verkhovna Rada]. 2013. № 25. Art. 252. (in Ukrainian).*

18. Maleina M.N. *Pozhertvovaniye – raznovidnost dogovora dareniya*. [Donation is a type of gift agreement]. URL: <https://www.lawmix.ru/comm/586>. (in Russian).

19. Kliueva Ye.M.(2008). *Osoblyvosti dohvoru pozhertvy za Tsyvilnym kodeksom Ukrainy*. [Features of the donation contract according to the Civil Code of Ukraine. University research notes]. No. 4. P. 156-158. (in Ukrainian).

20. Isaiev A.M.(2009). *Dohovir daruvannia za Tsyvilnym kodeksom Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.03 «Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo»*. [Donation Agreement under the Civil Code of Ukraine: abstract. diss. for the sciences. degree of Cand. lawyer. Sciences: Special. 12.00.03 Civil Law and Civil Procedure; family law; private international law »/ A.M. Isaev]. Kh. 19 p. (in Ukrainian).

21. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. [Criminal codex of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20170101#n1070> (in Ukrainian).

22. Yarmysh N.(2016). *Pro spivvidnoshennua oderzhannua nepravomirnoi vyhody z oderzhannuam zaboroneno podarunku. Visnyk prokuratury*. [On the relation of the receipt of undue benefit with the receipt of a forbidden gift. Procurator's Bulletin]. P. 48-54. (in Ukrainian).

23. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za koruptsiini pravoporushennia. Zakon Ukrainy. [On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Liability for Corruption Offenses. Law of Ukraine dated 07.04.2011 No. 3207-VI]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T113207.html (in Ukrainian).*

24. Kyrychko V.M.(2017). *Problema rozmezhuvannia kryminalnoi ta administratyvnoyi vidpovidalnosti za porushennia zaboron oderzhannia nepravomirnoi vyhody y podarunkiv, shliakhy yii vyrishennia. Problemy zakonnosti*. [The problem of delimitation of criminal and administrative responsibility for violation of the prohibitions on the receipt of undue benefits and gifts, ways to solve it. Problems of legality]. Iss. 138. 124p. (in Ukrainian).

25. *Mizhamerykanska konventsia proty koruptsii: pryyniata na tretii plenarnii sesii Orhanizatsii Amerykanskykh Derzhav 29 bereznia 1996 roku. [Inter-American Convention against Corruption: Adopted at the third plenary session of the United States of America on March 29, 1996]. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_089 (in Ukrainian).*

26. *Konventsia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovtnia 2003 roku. Konventsiiu ratyfikovano iz zaiavamy Zakonom Ukrainy vid 18 zhovtnia 2006 roku № 251-V. [United Nations Convention against Corruption of 31 October 2003. The Convention was ratified by the Laws of Ukraine of October 18, 2006 No. 251-V. Official Bulletin of Ukraine]. 2010. No. 10. Art. 506. (in Ukrainian).*

27. *Modelnoho kodeksu povedinky posadovykh osib derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia – dodatku do Rekomendatsii R (2000) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy vid 11.05.2000 [Model Code of Conduct for Public Authorities and Local Self-Government - Annex to Recommendation R (2000) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe of 11.05.2000] (in Ukrainian).*

28. *Mizhnarodnyi kodeks povedinky derzhavnykh posadovykh osib, ukhvalenyi Rezoliutsiieiu 51/59 Heneralnoi asamblei OON vid 12.12.1996. [International Code of Conduct for Government Officials, adopted by United Nations General Assembly Resolution 51/59 of 12.12.1996]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788 (in Ukrainian).*

29. *Etychni normy povedinky derzhavnykh sluzhbovtziv u systemi orhaniv vykonavchoi vlady. Dyrektyva Upravlinnua sluzhbovoi etyky derzhavnykh orhaniv SSHA. [Ethical standards of behavior of civil servants in the system of executive bodies. US Ethics Office Ethics Directorate. Code of Federal Regulations. No. 5. Part 2635] (in Ukrainian).*

30. *Federalnyi zakon Nimechchyny pro derzhavnykh sluzhbovtiv st. 71* [German Federal Law on Civil Servants Art. 71] http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf (in Ukrainian).

31. Правила етичної поведінки державних службовців (досвід країн Європейського Союзу) Європейський інформаційно-дослідницький центр. *Pravyla etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtiv (dosvid krain Yevropeiskoho Soiuzu) Yevropeyskyi informatsiyno-doslidnytskyi tsentr*. [Rules of Ethical Conduct for Civil Servants (European Union experience) European Information and Research Center]. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/_povedinky_derzhavnyh_sluzhbovtiv.pdf (in Ukrainian).

32. Hladun O., Hoduieva K.(2017). *Pytannia zapobihannia koruptsii. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. [The Issues of Corruption Prevention. Bulletin of the National Academy of Public Prosecutor's Office of Ukraine]. 2017. No. 1. P. 32-38. (in Ukrainian).

33. *Pravyla etychnoi povedinky ta zapobihannia koruptsii v orhanakh DFS*. [Rules of Ethical Conduct and Prevention of Corruption in the Bodies of the State Fiscal Service, approved by the Order of the State Fiscal Service of 01.12.2017 No. 979]. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/protidiya-koruptsii/antikoruptsiyna-programa-dfs/291898.html> (in Ukrainian).

Понятие и эволюция подарка как категории антикоррупционного законодательства в Украине

Рядинская Валерия Александровна, e-mail: corbazol@ukr.net
Государственный научно-исследовательский институт
Министерства внутренних дел Украины, г. Киев, Украина

Криволапчук Владимир Алексеевич, e-mail: dndi@mvs.gov.ua
Государственный научно-исследовательский институт
Министерства внутренних дел Украины, г. Киев, Украина

Плухатар Тетяна Олександрівна, e-mail: svr_dndi@ukr.net
Кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье исследовано понятие подарка как отдельной категории антикоррупционного законодательства Украины. Проанализировано использование понятий «подарок», «дарение», «неправомерная выгода», которые законодатель употребляет в нормативных актах как отдельные категории, имеющие разное значение. Акцентировано, что вопросы соотношения «неправомерной выгоды» и «получение подарков» четко не определено в международном законодательстве. Обосновано, что определение категории «подарок» в антикоррупционном законодательстве Украины позволяет установить ограничения на получение подарков специальными субъектами и имеет свои особенности: наличие конфликта интересов; основания для привлечения к ответственности за коррупционные преступления; предметом дарения, является не только движимое и недвижимое имущество, а и услуги, преференции, нематериальные активы; подарок может быть передан бесплатно и быть связан с профессиональной деятельностью субъектов, определенных законом, или подчиненных субъектов, которые предлагают либо дарят подарок.

Ключевые слова: подарок, дарение, неправомерная выгода, антикоррупционное законодательство, ответственность за неправомерную выгоду.

Mechanism of administrative and legal support of social rights of the participants Joint Forces Operation (of anti-terrorist operation) in Ukraine

Vita A. Matsko,

State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

e-mail: mazko95@ukr.net

Abstract: Research article considers the essence and features of the concept of «the mechanism of administrative and legal provision of social rights of participants Joint Forces Operation (of the antiterrorist operation) in Ukraine». On the basis of the results of the analysis of the researches the mechanism of administrative and legal provision of human and citizen's rights and freedoms the author's definition of the mechanism of administrative and legal provision of social rights of the participants Joint Forces Operation (of the anti-terrorist operation) in Ukraine is formulated. The structure of the mechanism of administrative and legal provision of social rights of the participants Joint Forces Operation (of the anti-terrorist operation) in Ukraine is determined.

Key words: participants of Joint Forces Operation (of the anti-terrorist operation), administrative and legal support, mechanism of administrative and legal support, structure of the mechanism of administrative and legal provision of social rights of participants Joint Forces Operation (of the antiterrorist operation) in Ukraine.

Постановка проблеми. Головним завданням демократичної держави є забезпечення прав і свобод її громадян. В Україні, враховуючи до уваги проведення операції Об'єднаних сил (надалі – ООС, раніше антитерористична операція) особливої підтримки та допомоги від держави потребують ті особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь у антитерористичній операції. Особливої актуальності набуває належне забезпечення соціальних прав учасників операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції) (надалі – учасники ООС (АТО)).

Актуальність теми дослідження. Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1], а отже, мету розвитку українського суспільства становить належне затвердження та реалізація прав людини і громадянина, а також забезпечення відповідних умов для їх повної реалізації. На сьогодні, на жаль, для ефективного захисту прав і свобод людини, в тому числі і учасників ООС (АТО), необхідні відповідні правові механізми, які наразі перебувають на первинній стадії формування. Тому для подальшого захисту прав і свобод учасників АТО (ООС) необхідно розробити ефективний та дійсно дієвий механізм забезпечення їх прав.

Наукова новизна статті полягає в формулюванні визначення «механізм адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників АТО (ООС) в Україні».

Стан дослідження. Питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина у своїх працях розглядали В. Авер'янов, В. Петков, І. Бородін, О. Гумін, Є. Пряхін, І. Ієрусалімова, Р. Ігонін, В. Колпаков, В. Негодченко, О. Кузьменко, Ю. Кравченко, І. Сіліч, М. Стриженко, М. Тищенко, Т. Збирак та ін. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина вивчали В. Авер'янов, Ю. Слабунова, Т. Бабкова, І. Ієрусалімова, І. Голосніченко, О. Негодченко, Р. Калюжний, К. Степаненко, Р. Зуєв, С. Ківалов, Ю. Битяк, В. Плиска, Т. Корж-Ікаєва, В. Шестак. Проте основну увагу у своїх працях зазначені науковці приділяли саме розкриттю загального поняття «механізм адміністративно-правового забезпечення».

Загальнотеоретичні питання забезпечення прав учасників АТО, їх зміст та захист досліджували О. Остапенко, С. Трофімов, Г. Смолин, А. Трофименко, В. Гаркуша, О. Маковська, С. Дзюба, О. Опанасенко, В. Гореліков, Ю. Дмитренко, О. Кондратенко, В. Борсай А. Дорошенко, Т. Мосейчук, Б. Гамалюк, Ю. Кішак, В. Пилип, І. Семенюк, В. Форноляк, Р. Шестерняк та інші науковці. Проте низка питань, що стосуються механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні залишились поза межами досліджень науковців.

Метою та завданням статті є визначення теоретичного поняття «механізм адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні» та розкриття його структури.

Виклад основного матеріалу. З метою належного дослідження механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні, передусім, необхідно визначити загальні поняття «адміністративно-правове забезпечення», «соціальні права», «механізм адміністративно-правового забезпечення», що дасть нам можливість сформулювати власне поняття механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні, зрозуміти правову природу, сутність механізму та визначити його структуру.

У сучасній правовій науці склалося чимало підходів до визначення поняття адміністративно-правового забезпечення, але всі вони на сьогодні залишаються неоднорідними. Наприклад, такі відомі вчені як О. Гумін та Є. Пряхін у своїх працях зазначають, що адміністративно-правове забезпечення варто розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні адміністративно-правове забезпечення – це впорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Вузьке визначення адміністративно-правового забезпечення буде змінюватися залежно від того, про які суспільні відносини йтиметься [2, с. 49]. У свою чергу, О. Дручек і Т. Збирак надають лише загальне визначення адміністративно-правового забезпечення – як здійснюваного державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їх юридичного закріплення, реалізації, розвитку [3, с. 123–128], охорони, захисту й відновлення [4, с. 54].

Досить ґрунтовне визначення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина надала І. Єрусалімова. Вона писала, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина становить собою повноту регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають для та в процесі їхньої реалізації, а також надання за допомогою цих норм відповідних гарантій, які разом із іншими правовими та не правовими гарантіями створюють стійку систему можливостей користування правовими цінностями в державі [5, с. 14].

Поняття адміністративно-правового забезпечення не менш детально досліджував Р. Ігонін, який визначав адміністративно-правове забезпечення як регламентовану адміністративно-правовими нормами діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, спрямовану на створення необхідних умов для належного функціонування системи судів загальної юрисдикції та встановлену адміністративно-правовими нормами систему гарантій належного функціонування системи судів загальної юрисдикції [6, с. 39].

З огляду на викладені вище визначення, констатуємо, що адміністративно-правове забезпечення можемо визначити як здійснювану суб'єктами державно-владних повноважень діяльність, яка за допомогою адміністративно-правових норм здійснює врегулювання суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону, реалізацію та відновлення в разі порушення.

Переходячи до розгляду поняття «соціальні права», варто зазначити, що у правовій літературі соціальні права людини визначаються як багатомірне правове явище. Норми, його складові, розкидані в діапазоні від міжнародного права до норм, встановлюваних органами місцевого самоврядування, від основоположних міжнародних і конституційних правових норм до конкретних норм соціальної допомоги й соціального забезпечення. Соціальні права людини в тому або іншому обсязі входять до конституційного, адміністративного, податкового, фінансового, цивільного, трудового, сімейного, процесуального права, права соціального забезпечення й інших галузей внутрішнього права держав [7, с. 11–12, 66–70]. Хочемо зазначити, що особливого правового значення набувають саме ті соціальні права учасників АТО (ООС), які закріплені в розділі II «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» Конституції України: право на працю (ст. 43), право на страйк (ст. 44), право на відпочинок (ст. 45), соціальний захист (ст. 46), право на житло (ст. 47), на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49).

Додаткові права учасників передбачено Законом України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Крім того, вказаний нормативно-правовий акт визначає правовий статус учасників АТО (ООС), забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них, що значно впливає на процес належного проходження військової служби та виконання службових завдань із захисту територіальної цілісності й незалежності України.

Твердження щодо необхідності отримання соціальних прав учасниками ООС (АТО) та визначене вище поняття адміністративно-правового забезпечення дозволяє нам перейти до розгляду механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО). Варто зазначити, що вказане визначення на сьогодні не було сформульовано, тому для його більш детального вивчення вважаємо за доцільне розглянути механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Наприклад, І. Єрусалімова достатньо глибоко в своїй дисертаційній роботі визначає механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина як систему засобів, котрі є складовою впливу елементів цієї галузі права на суспільні відносини та встановлені її нормами гарантії реалізації цих прав [8, с. 98]. У свою чергу, К. Степаненко, досліджуючи права і свободи громадян України за кордоном, визначає механізм адміністративно-правового забезпечення як структурно взаємопов'язану сукупність правових та організаційних засобів, що реалізуються органами державної влади і спрямовані на регулювання правовідносин у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном [9, с. 10]. А. Пшенична під механізмом адміністративно-правового забезпечення прав дитини в умовах АТО в Україні розуміє систему взаємопов'язаних адміністративно-

правових засобів та заходів, що реалізуються структурно взаємодіючими між собою суб'єктами адміністративно-правового забезпечення і спрямовані на створення належних умов для юридичного закріплення та гарантованої реалізації, охорони, захисту та відновлення прав дітей під час запровадження в Україні особливого адміністративно-правового режиму антитерористичної операції [10, с. 82]. Схожої позиції дотримується і Т. Корж-Ікаєва, яка визначає механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх як цілісну систему адміністративно-правових норм та структурно взаємопов'язаних між собою суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, які створюють надійні умови для гарантованого здійснення реалізації, охорони, захисту і відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх [11, с. 105]. На думку В. Шестака, механізм адміністративно-правового забезпечення – це засіб здійснення державно-владних повноважень під час адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, які виникають у відповідній сфері, що здійснюється уповноваженими на це державними органами з метою забезпечення функцій держави [12, с. 580]. Крім цього, автор наводить основні ознаки, що будуть визначати поняття «механізм адміністративно-правового забезпечення»: нерозривний зв'язок із державою та похідними від неї владними правовими можливостями; характеристика як засобу реалізації державної влади; визначеність нормами адміністративного права; спрямованість на упорядкування суспільних відносин; реалізація механізму через діяльність органів державної влади [12, с. 579].

Беручи до уваги підходи до визначення поняття «механізм адміністративно-правового забезпечення», та розглянуті раніше поняття «адміністративно-правове забезпечення» та «соціальні права», на нашу думку, під механізмом адміністративно-правового забезпечення прав соціальних прав учасників АТО (ООС) слід розуміти систему адміністративно-правових засобів, що здійснюється суб'єктами державно-владних повноважень за допомогою адміністративно-правових норм з метою забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) Україні, їх юридичного закріплення, охорони, реалізації та відновлення в разі порушення.

Переходячи до розгляду структури та елементів механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників АТО (ООС) в Україні варто зазначити, що визначити такі елементи можна шляхом аналізу доктринальних підходів до визначення елементів механізму забезпечення прав і свобод громадян.

В. Волинка до структурних елементів механізму забезпечення прав і свобод особи відносить правовий статус, нормативно-правові засоби, загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод особи [13, с. 12]. І. Бакірова висловлює думку про те, що до структури механізму вводять неоднакову кількість елементів, однак найбільш загальними з них є: «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист» і «відновлення» [14, с. 55].

А. Присяжнюк зазначає, що лише ті з елементів, які за своєю спрямованістю та значенням здатні виконувати роль засобів впливу на певний об'єкт з метою забезпечення належного етапу його існування, варто включати до складу адміністративно-правового механізму. Такими є: норми права та нормативні акти; юридичні факти; акти застосування права, реалізації прав і обов'язків; принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності, включаючи техніки і технології управління; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне тощо) [15, с. 11]. Т. Збирак, крім норми права, юридичних фактів та актів застосування норм права, про які говорить А. Присяжнюк, виділяє принципи, стадії забезпечення права особи на свободу слова, гарантії, правосвідомість і правову культуру [4, с. 19]. У свою чергу, А. Колодій, як і А. Присяжнюк та Т. Збирак, веде мову про те, що основними елементами механізму забезпечення прав і свобод особи є: норми права, правовідносини, акти застосування норм права, а також виділяє акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків [16, с. 136].

Не можемо не врахувати думку К. Степаненка, який до структури механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян відносить: суб'єкт, об'єкт, адміністративно-правові засоби [17, с. 61]. На нашу думку, об'єкт та суб'єкт є невід'ємними елементами структури адміністративно-правового механізму, адже об'єктом виступатимуть суспільні відносини, які потребують державного регулювання. Суб'єктом – уповноважений державою орган (чи органи), які уповноважені реалізовувати, охороняти або розвивати такі відносини [2, с. 50].

В. Плиська зазначає, що структуру адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції складають такі елементи: адміністративно-правова норма; акти тлумачення адміністративних норм; адміністративно-правові акти; адміністративні правовідносини; правосвідомість суб'єктів корупційних діянь; рівень чинного в державі режиму законності; адміністративно-правові гарантії дотримання та охорони прав і свобод громадян [18, с. 146–147].

На наш погляд, на особливу увагу заслуговує думка Т. Збирак, яка до елементів адміністративно-правового механізму забезпечення права на свободу слова відносить: норми права, правовідносини, принципи, стадії забезпечення права особи на свободу слова, гарантії, юридичні факти, акти застосування норм права, правосвідомість і правову культуру [4, с. 87].

Незважаючи на різні підходи до визначення елементів адміністративно-правового механізму, науковці сходяться в тому, що невід'ємними елементами повинні бути норми права (закріплені в нормативно-правовому акті), юридичні факти (умови, передбачені нормою права), правовідносини (конкретизація прав і обов'язків, юридичний зв'язок між суб'єктами), акти реалізації норм права (використання, дотримання яких застосування права) [19, с. 145]. Таким чином, необхідними елементами механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) є: об'єкт адміністративно-правового забезпечення (ті суспільні відносини, які виникають з метою забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО)); суб'єкт адміністративно-правового забезпечення (органи державної влади); норми адміністративного права з питань забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні; правовідносини, які виникають при забезпеченні соціальними правами учасників ООС (АТО); гарантії забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО); юридичні факти, що підтверджують законні підстави на забезпечення соціальними правами учасників ООС (АТО); акти застосування норм права з питань забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО).

Висновок. На основі проведеного дослідження можемо дійти висновку, що саме створення дієвого механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) надасть можливість розв'язати проблеми в соціальній сфері та підвищить рівень захисту законних прав та інтересів учасників ООС (АТО). Тому задля успішного забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) та дієвості відповідного правового механізму необхідна чітка взаємодія наведених елементів механізму адміністративно-правового забезпечення соціальних прав учасників ООС (АТО) в Україні.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy (1996) № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR]. Bulletin of Verchovna Rada of Ukraine. No. 30. Last. 141. (in Ukrainian).
2. Humin, O.M., Priakhin, Ye.V. (2014) Administratyvno-pravove zabezpechennia: poniattia ta struktura [Administrative and legal support: concept and structure]. *Nashe pravo [Our right]*. 2014. No. 4. pp. 46–50. (in Ukrainian).
3. Druchek, O.M. (2013) Poniattia administratyvno-pravovoho zabezpechennia prav, svobod ta interesiv dytyny orhanamy vnutrishnikh sprav Ukrainy [The concept of administrative and legal support of the rights, freedoms and interests of the child by the internal affairs bodies of Ukraine]. *Forum prava [Forum is Right]*. 2013. No. 2. pp. 123–128. (in Ukrainian).
4. Zbyrak, T.V. (2014) Administratyvno-pravove zabezpechennia prava na svobodu slova v Ukraini ta dosvid Yevropeiskoho soiuzu [Administrative and legal support of the right to freedom of expression in Ukraine and the experience of the European Union] (Candidate's of Law thesis). Kyiv, 2014. 216 p. (in Ukrainian).
5. Ierusalimova, I.O. (2006) Mekhanizm administratyvno-pravovoho zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna [Mechanism of administrative and legal support of human and citizen's rights and freedoms] (Candidate's of Law thesis). 2006. 205 p. (in Ukrainian).
6. Ihonin, R.V. (2011) Poniattia administratyvno-pravovoho zabezpechennia funktsionuvannia systemy sudiv zahalnoi yurysdyksii [The concept of administrative and legal support for the functioning of the system of courts of general jurisdiction]. *Advokat [Lawyer]*. 2011. No. 1 (124). pp. 36–40. (in Ukrainian).
7. Ivanov, S.Iu. (2003) Kooperatyvnaia forma truda – samostoiatelnyi predmet pravovoho rehulyrovania [The cooperative form of labor is an independent subject of legal regulation]. *Pravovedenye [Jurisprudence]*. No. 3. 2003. pp. 22–27. (in Russian).
8. Ierusalimova, I.O. (2006) Mekhanizm administratyvno-pravovoho zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna [Mechanism of administrative and legal support of human and citizen's rights and freedoms] (Candidate's of Law thesis). 2006. 17 p. (in Ukrainian).
9. Stepanenko, K.V. (2009) Administratyvno-pravove zabezpechennia prav i svobod hromadian Ukrainy za kordonom [Administrative and legal support of the rights and freedoms of Ukrainian citizens abroad] (Candidate's of Law thesis). 2009. 21 p. (in Ukrainian).
10. Pshenychna, A.V. (2016) Administratyvno-pravove zabezpechennia prav ditei v umovakh provedennia antyterorystychnoi operatsiyi v Ukraini [Administrative and legal support of children's rights in the conditions of conducting anti-terrorist operation in Ukraine] (Candidate's of Law thesis). Kyiv, 2016. 238 p. (in Ukrainian).
11. Korzh-Ikaieva, T.H. (2008) Administratyvno-pravove zabezpechennia prav i svobod nepovnolitnikh [Administrative and legal support of the rights and freedoms of minors] (Candidate's of Law thesis). Kyiv, 2008. 219 p. (in Ukrainian).
12. Shestak, V.S. (2010) Mekhanizm administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii kulturnoi funktsii derzhavy [Mechanism of administrative and legal support for the realization of the cultural function of the state]. *Forum prava [Forum is Right]*. 2010. No. 2. pp. 578–585. (in Ukrainian).

13. Volynka, K.H. (2000) *Mekhanizm zabezpechennia prav i svobod osoby: pytannia teorii i praktyky* [Mechanism for securing the rights and freedoms of the individual: issues of theory and practice]. (Candidate's of Law thesis). Kyiv, 2000. 16 p. (in Ukrainian).

14. Bakirova, I.O. (2011) *Derzhavno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna na sudovyi zakhyst ta mistse orhaniv yustytzii Ukrainy u zdiisnenni pravosuddia* [State-legal mechanism for ensuring the constitutional right of a person and a citizen to judicial protection and the place of justice bodies of Ukraine in the administration of justice]. URL : <http://www.minjust.gov.Ua/0/9254> (data zvernennia : 09.02.2018). (in Ukrainian).

15. Prysiazhniuk, A.I. (2011) *Administratyvno-pravove mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v Ukraini* [Administrative and legal mechanism for ensuring economic security in Ukraine]. *Forum prava [Forum is Right]*. 2011. No. 1. pp. 808–813. (in Ukrainian).

16. Kolodii, A.M., Kopieichykov, V.V., Lysenkov, S.L. ta in. (2002) *Teoriia derzhavy i prava : navch. Posib* [Theory of state and law: a textbook] / eds. S.L., Lysenkov, V.V., Kopieichykov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2002. 368 p. (in Ukrainian).

17. Stepanenko, K.V. (2009) *Administratyvno-pravove zabezpechennia prav i svobod hromadian Ukrainy za kordonom* [Administrative and legal support of the rights and freedoms of Ukrainian citizens abroad] (Candidate's of Law thesis). Dnipropetrovsk, 2009. 229 p. (in Ukrainian).

18. Plyska, V.V. (2015) *Poniattia ta elementy administratyvno-pravovoho mekhanizmu zabezpechennia prav i svobod hromadian u sferi zapobihannia i protyдии koruptsii* [Concepts and elements of the administrative and legal mechanism for ensuring the rights and freedoms of citizens in the field of preventing and combating corruption]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University of Internal Affairs]. Seriia pravo. Vypusk 35. Chastyna I. Tom 2. Uzhhorod : Uzhhorodskyy un-t vnutr. sprav, 2015. pp. 143–147. (in Ukrainian).

19. Skakun, O.F. (2006) *Teoriia derzhavy i prava (Entsyklopedychnii kurs): pidruchnyk* [State and Law Theory (Encyclopedic Course : text boote)]. Kharkiv : Espada, 2006. 776 p. (in Ukrainian).

Механизм административно-правового обеспечения социальных прав участников операции Объединенных сил (антитеррористической операции) в Украине

Мацько Вита Андреевна, e-mail: mazko95@ukr.net

Государственный научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Украины, Украина

Аннотация. В статье исследуются суть и особенность понятия «механизм административно-правового обеспечения социальных прав участников операции Объединенных сил (антитеррористической операции) в Украине». В соответствии с результатам проведенного анализа научных исследований по вопросам механизма административно-правового обеспечения прав и свобод человека и гражданина сформулировано авторское определение механизма административно-правового обеспечения социальных прав участников операции Объединенных сил (антитеррористической операции) в Украине. Определена структура механизма административно-правового обеспечения социальных прав участников операции Объединенных сил (антитеррористической операции) в Украине.

Ключевые слова: участники операции Объединенных сил (антитеррористической операции), административно-правовое обеспечение, механизм административно-правового обеспечения, структура механизма административно-правового обеспечения социальных прав участников операции Объединенных сил (антитеррористической операции) в Украине.

General trends in the implementation of mediation in criminal proceedings of Ukraine

Olena M. Mykolenko

Odessa I.I. Mechnikov National University
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com

Abstract: The article is devoted to the implementation of the mediation institution in the national criminal procedural legislation of Ukraine. In European countries, this institution is one of the effective alternative (out-of-court) methods for resolving conflicts, which is designed to quickly restore the violated rights of victims, save state resources and coercion. The author drew attention to the main shortcomings, which are obstacles for the full use of this institution at the present stage.

Keywords: criminal proceedings, mediation, reconciliation, method of conflict resolution, conciliation agreement.

Постановка проблеми. Перебуваючи на етапі реформування кримінального процесуального законодавства, України все більше уваги приділяє розвитку альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів, серед яких особливе місце займає медіація. Такий спосіб примирення має на меті, перш за все, гуманізацію діючого законодавства у бік інтересів громадянина – учасника кримінального провадження, та є важливим кроком до встановлення можливості альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі або під час судового розгляду.

Стан дослідження. Питання щодо запровадження і ефективної дії інституту медіації досліджувалось різними вченими, кожен з яких аналізував особливості запровадження цього інституту в Україні. Окремі питання застосування медіації в кримінальному процесі були предметом дослідження таких вчених, як Х. Д. Алікперов, А. А. Арутюнян, Ю. В. Баулін, О. В. Белінська, Л. М. Володіна, І. А. Войтюк, А. В. Гайдук, Л. В. Головка, О. А. Губська, В. В. Землянська, Л. В. Лобанова, В. Т. Маляренко, Л. Б. Сало, З. Д. Смітєнко, З. В. Симоненко, І. Є. Курляк, Н. А. Турман, В. М. Трубников. Проте залишається необхідність у дослідженні чинників, які впливають на ефективність медіації у кримінальному провадженні, примирення як складової медіації та кримінального процесуального статусу особи-медіатора.

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців визначають медіацію як певний підхід до розв'язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань [1, с. 131].

Як відмічає І. Є. Курляк, посередництво – це підхід до розв'язання конфлікту, в якому третя нейтральна сторона (посередник) забезпечує здійснення структурованого процесу, аби допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємоприйняттого вирішення їхніх спірних питань [2, с. 427]. При цьому, посередник лише сприяє розв'язанню конфлікту, виконуючи роль модератора бесіди, який направляє сторони до узгодження спірних питань та пропонує можливі варіанти вирішення конфлікту. Відповідальними ж за результати процесу посередництва залишаються безпосередні учасники справи. В цьому якраз і проявляється альтернативність даного способу розв'язання конфліктної ситуації.

Метою здійснення медіації є, передусім, досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, з обов'язковим усвідомленням останнім наслідків своєї протиправної поведінки та необхідності відшкодування заподіяної шкоди. Для потерпілого це певна нагода висловити перед винним своє ставлення до його дій, і таким чином, зменшити ступінь його особистих переживань та напруги у стосунках з правопорушником.

Противники ідеї запровадження медіації зазначають, що деякі її принципи вступають у протиріччя з системою правосуддя і процесуальними нормами, такими як принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, захист законних прав та інтересів постраждалої сторони, або ж конфіденційність чи нейтральність медіатора.

Критикують медіацію також за те, що її прихильники занадто легко забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. А це знижує рівень контролю з боку суспільства й погіршує криміногенну ситуацію.

Противники медіації вбачають у ньому завуальовану форму інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, передбаченого ст. 46 КК України, і стверджують, що з урахуванням реалій сьогодення він лише закріпить можливість більш забезпеченим верствам населення відкупитися від потерпілого та уникнути кримінальної відповідальності. Прихильники

ж наполягають на принциповій змістовній різниці між примиренням і медіацією та закликають до його негайної імплементації.

Однією з процедур відновного правосуддя є медіація у кримінальних провадженнях, під якою розуміють процес, який веде медіатор за участю потерпілого, з одного боку, та підозрюваного, обвинуваченого, з іншого боку, з метою досягнення між ними згоди та/або примирення стосовно спору (конфлікту) шляхом вироблення взаємоприйняттого рішення (відновного результату) [3, с. 74-80].

Відновний результат – це угода, досягнута у ході відновного процесу, який передбачає реалізацію заходів, що охоплюють компенсації/відшкодування, реституцію/відновлення первинних прав і роботи на користь громади, що має на меті задоволення індивідуальних та колективних потреб і відповідальності сторін, а також досягнення реінтеграції потерпілого і правопорушника [4, с. 5].

Примиритися, згідно словника російської мови, означає припинити стан сварки, ворожнечі між собою і будь-ким [5]. Тлумачний словник Ушакова, у свою чергу, дає наступне значення слова «примирення» - це мир, злагода після усунення причин сварки, ворожнечі [6].

Підґрунтям для застосування процедури медіації в кримінальному судочинстві України є поява у КПК України 2012 р. положень щодо можливості укладення угоди про примирення сторін між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим [7]. Рамкове рішення Європейського Союзу «Статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. містить таке визначення: «медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора»

Комітет міністрів Ради Європи Рекомендаціями № R (99) 19 щодо застосування медіації в кримінальних справах (прийнята Комітетом міністрів 15 вересня 1999 року) [8], рекомендував країнам - членам Ради Європи при розвитку системи медіації у кримінальних справах урахувати принципи, відмічені в додатку до цієї Рекомендації та ознайомити з цим документом якомога більше людей.

Зокрема, пунктом 1 Додатку до Рекомендацій визначено, що ці вказівки відносяться до будь-якого процесу, в рамках якого потерпілому та правопорушнику надається можливість, а у випадку їх добровільної згоди, за допомогою безсторонньої сторони (медіатора), брати активну участь у вирішенні проблем, які виникли в результаті злочину.

Також визначено основні принципи:

1. Медіація у кримінальних справах повинна проводитися тільки з добровільної згоди сторін. Сторони мають право відкликати свою згоду на будь-якому етапі медіації.
2. Переговори в ході проведення медіації конфіденційні і висловлювання сторін не можуть без їх згоди використовуватися надалі.
3. Посередницькі послуги у кримінальних справах повинні бути загальнодоступними.
4. Медіація у кримінальних справах має бути можлива на будь-якій стадії кримінального судочинства.
5. Служби медіації повинні володіти достатньою самостійністю в рамках системи кримінальної юстиції.

Рекомендації Rec (2003)20 Комітету міністрів щодо нових способів роботи зі злочинністю неповнолітніх та ролі правосуддя у справах неповнолітніх містять пропозиції країнам членам керуватися в своєму законодавстві і політиці принципами і заходами, які викладені в цих рекомендаціях.

Зокрема, рекомендуються розширення діапазону адекватних альтернатив офіційному судовому переслідуванню має тривати. Такі альтернативи повинні скласти частину регулярної процедури, будуватися за принципом пропорційності, відображати інтереси неповнолітніх і, в принципі, застосовуватися тільки тоді, коли існує готовність прийняття відповідальності.

Для роботи з тяжкими, насильницькими і повторними правопорушеннями неповнолітніх держави - члени повинні розробити більш широкий спектр інноваційних та більш дієвих (але, тим не менш, пропорційних) санкцій та заходів, що застосовуються співтовариством. Вони повинні працювати безпосередньо з поведінкою, що призводить до правопорушень, а також дбати про потреби правопорушника. Їм слід залучати до роботи батьків правопорушника (або офіційних опікунів) - крім випадків, коли це непродуктивно - і, по можливості, давати можливість жертві скористатися перевагами медіації, відновного правосуддя і репарації.

Відповідно до ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Така угода може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Такою іншою особою і виступає посередник (медіатор), котрий допомагає знайти компроміс і особливий спільний інтерес для подальшого зведення конфлікту до мінімального показника, а отже, відновлення попереднього становища та, зокрема, справедливості, насамперед, для

потерпілого. Варто зауважити, що більшість кримінальних проваджень можуть бути вирішені за допомогою медіації ще на досудовому етапі, сприяючи визначенню заходів, альтернативних ув'язненню.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Процедура медіації має певні особливості, що обумовлені колом учасників та їх специфічним правовим статусом у вигляді прав і обов'язків, які необхідні для участі й реалізації своїх інтересів під час проведення цієї процедури. Як вже відмічалось, обов'язковими учасниками медіації є потерпілий і правопорушник.

Попри позитивні зрушення у національному законодавстві, сьогодні, по-перше, процедура медіації залишається нерегламентованою чинним КПК України, по-друге, невирішеним залишається питання статусу органу, який буде здійснювати процедуру медіації, по-третє, невизначеним залишається правовий статус медіатора, по-четверте, не передбачені наслідки неякісного надання послуг медіатором, тощо. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України визначає лише окремі положення порядку укладення угод про примирення, а щодо суб'єкта, на якого покладаються такі важливі функції, у ст. 469 КПК України зазначено лише, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть здійснюватись самостійно потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Виникають також питання стосовно суб'єкта, який ініціює виникнення відносин медіації, та особи – медіатора, який долучається до кримінального процесу. Наприклад, про передумови формування медіації у кримінальному процесі йдеться у ч. 1 ст. 469 КПК України, яка закріплює, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитись самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Водночас ч. 7 ст. 469 КПК України містить вимогу, що слідчий, прокурор зобов'язані, по-перше, проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, по-друге, роз'яснити механізм його реалізації, по-третє, не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Разом з тим, впровадження процедури медіації в кримінальний процес супроводжується і позитивними моментами, адже інтенсивне використання медіації сприяло б завершенню досудового розслідування у короткі строки та зменшенню навантаження на органи досудового розслідування, процесуальних керівників та суд.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Питання запровадження в юридичні процеси України інституту медіації та його належне правове забезпечення були предметом дослідження представників процесуальних галузей права. Разом з тим, кримінальний процес завжди мав свої особливості, які менш помітні при порівняльній характеристиці адміністративного, цивільного та господарського процесів. Зрозуміло, що інститут медіації буде впроваджено в кримінальний процес України, але він матиме суттєві відмінності, що обумовлені специфікою справ, які розглядаються в порядку кримінального судочинства. Саме тому важливо, щоб сьогодні науковці, які працюють у сфері психології, педагогіки та права, звернули увагу на медіацію як один із способів примирення в кримінальному провадженні.

2. Попри існування у національному законодавстві з впровадження медіації у кримінальний та інші юридичні процеси України певних зрушень, сьогодні існують суттєві перепони щодо реальної її реалізації: по-перше, процедура медіації залишається нерегламентованою чинним КПК України; по-друге, невирішеним залишається питання статусу органу, який буде здійснювати процедуру медіації; по-третє, невизначеним залишається правовий статус медіатора; по-четверте, не передбачені в законодавстві правові наслідки неякісного надання послуг медіатором.

References:

1. Smitienko, Z. D Mediation as a Criminal Procedure Category and its Application in Juvenile Criminal Proceedings. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*. 2015. № 4. pp. 130-139. (In Ukrainian).

2. Kurlyak, I. Y. Use of the juvenile delinquency process in Poland. *Young scientist*. 2016, No. 7, pp. 427-431. (In Ukrainian).

3. Nazaruk, O., Onishchuk, A. Mediation procedure in criminal proceedings. *Scientific journal of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*. 2016. № 2. pp. 74-80. (In Ukrainian).

4. Restorative justice is the way to a safe community / Ukrainian Center of Understanding. 2011. 23 p. (In Ukrainian).

5. Dictionary of the Russian language: In 4 vols. / Institute of linguistics. research; Ed. A.P. Evgeneva. 4th ed., Moscow: Polygraph Resources, 1999. (In Russian)

6. The Interpretative Dictionary of the Russian Language / Ed. D.N. Ushakova. Moscow: Gos. institute «Sov. Encycle»; OGIZ; Gos. foreign publisher. and nat. words., 1935-1940. (4 vols.) (In Russian).

7. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI* [Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 №. 4651-VI]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (In Ukrainian).

8. Recommendation №. R (99) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member States of the Council that are interested in the organization of mediation in criminal matters. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828 (In Ukrainian).

Общие тенденции внедрения медиации в уголовное производство Украины

Миколенко Алена Николаевна, e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина

Аннотация: статья посвящена имплементации института медиации в национальное уголовное процессуальное законодательство Украины. В европейских странах этот институт выступает одним из эффективных альтернативных (внесудебных) способов урегулирования конфликтов, который призван быстро восстанавливать нарушенные права потерпевших, экономить государственные ресурсы и принуждение. Автор обратила внимание на основные недостатки, которые являются препонами для использования этого института в полном объеме на современном этапе.

Ключевые слова: уголовное производство, медиация, примирение, способ урегулирования конфликтов, соглашение о примирении.

Foreign experience of deinstitutionalization and the possibility of its use in Ukraine (on the example of the USA and Great Britain)

Ostrovich E.S.

Assistant Judge of the District Administrative Court of Kyiv, Ukraine
e-mail: elsalinton@ukr.net

Abstract: The article analyzes the experience of deinstitutionalization in the leading countries of Europe and the World, in particular the USA and Great Britain. The possibilities of its use in Ukraine are determined. It is noted that the initiation of the processes of deinstitutionalization in the UK began at a bad time for the country - after World War II. That is why the experience of this country may well be used for Ukraine. It is proved that in most countries of the world where deinstitutionalization processes were successfully implemented, there was a tendency to reduce the number of institutions for institutional care and raising children by increasing the number of foster families (Fostering). Moreover, in almost all cases where it was possible, the main emphasis was placed on the child's return to the biological family. It was found out that in some countries of the world institutions for institutional care and upbringing of children were almost completely liquidated or their number was significantly reduced, in others such institutions were completely reformatted (child settlements, youth houses, etc.). It is cut off that the success of the implementation and further implementation of deinstitutionalization processes not only and not so much depended on the financial component, but rather the successful implementation of deinstitutionalization had a positive impact on the economic indicators of some of the foreign countries.

Keywords: deinstitutionalization, USA, Great Britain, processes, parenting, fostering.

Наше государство находится только в начале пути деинституализации. Успешность проведения данного процесса может быть значительно повышена путем изучения зарубежного опыта стран, в которых аналогичные процессы или уже начаты и находятся на заключительной стадии реализации, или уже были успешно реализованы. Учреждения институционального ухода и воспитания детей функционировали в разное время во многих странах мира с целью обеспечения заботы о детях. На определенном историческом этапе такие заведения создавались для поддержки детей, ставших сиротами в результате войны, эпидемии и голодомора [1]. В частности, начиная с 1950-х годов, многие страны начали признавать: какими бы эффективными ни были институты в прошлом, продолжение их использования (прежде всего крупных, изолированных заведений) не обеспечивало должной заботы о детях, которые были разлучены с их семьями [2, с. 27]. Именно поэтому в аспекте реформирования институционального ухода и воспитания детей в Украине, особый интерес представляет изучение зарубежного опыта деинституализации. При этом, такой опыт не обязательно должен быть положительным, поскольку анализ ошибок, допущенных на пути деинституализации в зарубежных странах, позволит обойти их Украине.

Отдельные проблемные аспекты развития института деинституализации в своих научных трудах рассматривало большое количество ученых. Однако, современная социальная ситуация, а также реформирование данного института, обуславливает активизацию научных исследований в данном направлении. При этом особого внимания, по нашему мнению, заслуживает зарубежный опыт формирования и развития данного института, поскольку в большинстве развитых стран данные процессы уже успешно реализованы.

Именно поэтому целью статьи является проанализировать опыт деинституализации в ведущих странах Европы и Мира, в частности США и Великобритании, а также определить возможности его использования в Украине.

Одними из основоположников деинституализации в мире следует считать страны англосаксонской правовой семьи. Основными представителями данных стран являются Соединенные Штаты Америки (далее - США) и Великобритания. В частности, США и Великобритания стали первыми государствами в мире, которые фактически отказались от институционального ухода и воспитания детей и ввели альтернативные способы. В учебном пособии «Социально-педагогическая работа с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительской опеки», И.В. Манохина отмечает тот факт, что в этих странах в течение значительного времени развивалась тенденция к использованию альтернативных форм воспитания и ухода за детьми, проживающих в детских учреждениях. Ученый отмечает, что тенденция «от детских домов к непрерывному воспитанию в семье» является важнейшей в мире. Вообще в большинстве стран за

последние 20 лет наблюдается тенденция отказа от крупных детских учреждений и осуществляется поддержка детей в их естественной (семейной) среде существования [3, с. 57].

Необходимость анализа и изучения международного опыта именно в аспекте внедрения альтернативных форм институционального ухода и воспитания детей отмечается и в Стратегии реформирования системы институционального ухода и воспитания детей на 2017-2026 годы, утвержденной распоряжением Кабинета Министров Украины от 9 августа 2017 № 576-р. В данном документе указывается на то, что международный опыт свидетельствует, что при реформировании системы институционального ухода и воспитания детей особое внимание необходимо уделять развитию альтернативных форм ухода за детьми, которые по определенным причинам не могут проживать с биологическими родителями. Успешный международный опыт и испытанные модели функционирования системы поддержки детей и семей с детьми могут быть использованы в реформировании системы институционального ухода и воспитания детей в Украине [1].

Так, говоря об альтернативных институциональных формах ухода и воспитания детей следует отметить, что самой распространенной среди них является так называемый Фостеринг (fostering). Foster в буквальном переводе с английского языка означает: воспитывать (чужого ребенка); передавать ребенка на воспитание; способствовать развитию, поощрять» [4].

Исследуя Фостеринг как форму публичного администрирования прав и свобод ребенка в зарубежных странах, А. Навротский указывает на то, что Фостеринг является специфическим методом социальной деятельности компетентных лиц, который сформировался на основе деинституализации государственных учреждений содержания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки и создания приемных семей. Фактически, отмечает ученый, сущность фостеринга сводится к установлению ухода и опеки над неродными детьми, созданию так называемой «фостерной семьи» [5, с. 124]. Одним из основателей фостеринга принято считать именно США.

Так, в США еще в начале XX века критиковались большие интернатные учреждения, которые здесь распространились (в конце XIX начале XX века) в результате значительных миграционных процессов. При этом противники данной формы воспитания и ухода за детьми отмечали их большую стоимость по сравнению с приемными семьями, которые уже существовали в то время [6, с. 123].

Кроме этого, одной из основных причин отказа США от воспитания детей в учреждениях институционального ухода и воспитания, следует считать негативное влияние таких процессов на психическое и физиологическое развитие ребенка. Стремительное уменьшение количества детей в таких заведениях началось в конце 30-х годов, когда был принят закон о финансовой поддержке семей с детьми, попавших в сложные жизненные обстоятельства [1]. Как справедливо по этому поводу отмечает А. А. Мордань, такая политика США по поддержке биологической семьи привела к тому, что количество детей, которые в 1996- году находились в интернатных заведениях, составляла только 4% от общего количества детей (500 тыс.), которые воспитывались вне семьи [6, с. 123].

Успешность реализации указанной государственной политики в США во многих случаях зависела именно от эффективности внедрения фостеринга. В частности, введение американской модели фостеринга во многом стало следствием общественных инициатив, которые получили широкую поддержку со стороны органов власти, в частности федерального правительства и местных органов власти. Так, в 1972 году было создано координационный центр фостеринга в США - Американская Национальная Приемная Ассоциация (NFPA), которая является неприбыльной организацией. В состав вышеприведенной организации могут быть включены все желающие граждане, которые занимаются судьбой бессемейных детей. Фостеринг в США осуществляется на выполнение особого программно-правового документа - Билля о правах приемного ребенка, который был принят 28 апреля 1973 [5, с. 125].

Решающую роль в профилактике детского сиротства в США играют социальные службы, основным направлением деятельности которых является превентивные услуги и социальная поддержка семей группы риска, а конечной целью - предупреждение социального сиротства и сохранение биологической семьи [6, с. 149].

Службы социального обеспечения детей США ориентированы на конкретные группы населения. Лига социального обеспечения детей Америки является совокупностью детских социальных служб. Все услуги указанных служб можно сгруппировать по определенным признакам. Так, поддержка детей и семей охватывает патронатные услуги, семейную терапию, просветительскую деятельность в сфере семейной жизни. Добровольные службы помощи семьям и районные центры психической коррекции оказывают помощь семьям, которые имеют проблемы в отношениях между родителями и детьми, консультируют по психолого-педагогическим и медицинским вопросам. В последнее время службами социального

обеспечения основное внимание уделяется вопросам нормального пребывания ребенка в семье, обеспечения ему должной заботы. При этом, как отмечает И. В. Манохина, предпочтение отдается усыновлению и домашним детским группам, что позволяет уменьшить количество детей, которые воспитываются в детских домах и приютах [7, с. 60].

Следует подчеркнуть, что особое внимание в США уделяется специальной подготовке приемных семей, деятельность которых подлежит лицензированию. В приемную семью может быть устроено не более 6 детей, их общее количество не должно превышать 8, учитывая родных. Приемные семьи получают денежную помощь за счет средств федерального, штатного и местного бюджетов (ежемесячно в пределах 300 - 500 долларов в зависимости от возраста ребенка) [6, с. 148].

Интересно, что в США предусмотрена возможность устройства ребенка в приемную семью как по решению суда, так и по добровольному согласию биологических родителей: 73,5% детей находятся в приемных семьях по решению суда, 25,5% добровольно. Как правило, добровольное устройство детей в ПС происходит в случае семейных конфликтов, финансовых трудностей, болезни, инвалидности или злоупотребления биологическими родителями алкоголем или наркотиками. Добровольное устройство ребенка в приемные семьи не превышает 6 месяцев до вмешательства судебных органов [8, с. 91; 9; 6, с. 146].

Кроме государственных организаций социальные услуги детям и семьям в США оказывают частные неприбыльные и коммерческие организации. В связи с чем устанавливаются определенные особенности финансирования процессов деинституализации. Так, в случае если государственные организации финансируются через бюджет, сформированный штатом, то частные неприбыльные учреждения финансируются с помощью федеральных грантов, грантов штатов и местных грантов, а также получают дотации, предназначенные для государственных программ. На уровне округов с помощью неприбыльных организаций, которые включают в себя службы социальной, медицинской, юридической помощи родителям, осуществляется система фостерной опеки. Частные прибыльные организации финансируются за счет средств, которые платят клиенты как заказчики услуг. Прибыльные организации (службы) предоставляют терапевтические услуги родителям и детям (например, тем, которые получили травмы, подверглись жестокому обращению и т.д.). Чтобы получить услуги, родители должны быть платежеспособными. В большинстве случаев оплата покрывается страховкой [10; 6, с. 145].

Итак, как показывает анализ приведенных выше положений, США стала одной из первых стран, которая практически отказалась от институционального ухода и воспитания детей. Ключевое значение в этом вопросе сыграли общественные формирования. В Украине процессы деинституализации также в большинстве случаев происходят при широкой поддержке общественности. Однако, в отличие от Украины, в США инициативы общественности по деинституализации широко поддерживались как на уровне государства в целом, так и на локальном уровне местными властями. Опыт США показывает, что реформирование институционального ухода и воспитания детей не только положительно влияет на повышение уровня экономического благосостояния государства, но и направлены на поддержку одного из наименее защищенных слоев населения - детей, так как институциональный уход негативно влияет на их психологическое и физиологическое развитие. Одной из основных альтернатив институциональному уходу и воспитания детей в США стал Фостеринг.

Несколько похожий путь прошел следующий представитель англосаксонской правовой семьи - Великобритания, которая также стала одной из первых стран мира, которая почти отказалась от институционального ухода и воспитания детей.

В данной стране деинституализационные процессы были начаты после окончания Второй мировой войны. В этот период в Великобритании новорожденных детей и детей в возрасте до трех лет вообще не устраивали в воспитательные учреждения [11]. При этом, как справедливо отмечают в научной литературе, такое положение дел свидетельствует о том, что деинституализация может быть произведена соответствующим государством не в самые лучшие для нее времена. Процессы деинституализации были запущены после Второй мировой войны не только в Великобритании, но и в большинстве западноевропейских стран, например, Италии [2, с. 45].

Осуществив анализ опыта устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в Великобритании, С. П. Архипова и Н. В. Мартовицкий подчеркивают тот факт, что в данной стране современные приоритеты государственной политики в сфере социальной защиты осиротевших детей подтверждаются следующими статистическими данными: в Англии институциональная форма опеки в 2005 году составляла 11%, Шотландии и Северной Ирландии - 13%, Уэльсе - 6% [4, с. 193]. Поэтому следует согласиться с позицией относительно того, что Великобритания имеет развитую систему социальной защиты, в современное понимание которого положена идея необходимости воспитания

ребенка в семейной среде [13, с. 48]. Для этого в Великобритании работает значительное количество учреждений, которые предоставляют широкий спектр социальных услуг. Как отмечает И. В. Манохина, на сегодня в данной стране можно выделить по крайней мере три вида таких учреждений: государственные, или правительственные; предпринимательские, работающие по частной инициативе; неприбыльные, в том числе волонтерские движения. Их деятельность координируется, как правило, проведением конференций, в которых принимают участие многочисленные учреждения. Все социальные работники имеют соответствующую специализацию. Они отличаются направлением и характером профессиональной подготовки, поэтому каждый сотрудник решает проблемы конкретного «объекта» - учебного, лечебного, сиротского т.д. [7, с. 61]. Так же, как и в США, основной формой реформирования институционального ухода и воспитания детей в Великобритании стало широкое внедрение фостеринга.

Так, в 1974 году в Великобритании была создана Приемная Сеть (The Fostering Network), которая является ведущей благотворительной организацией Соединенного Королевства для приемных семей. Цель деятельности этой организации заключается в стремлении улучшить климат в приемных семьях путем осуществления посреднической функции между государством, воспитателями, социальными работниками, инициативными группами населения, которые проявляют интерес к организации приемных семей. Приемная Сеть до 2001 года имела статус Национальной ассоциации фостерной опеки [5, с. 126]. Как отмечают в профессиональных источниках, в указанной стране на сегодня в приемных семьях содержится до 80% детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки [14].

При этом следует отметить, что в Великобритании существует два вида фостеринга. Первый вид возлагает все функции по организации устройства детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки на местные органы власти. Структуры местной власти обеспечивают проживание и средства к существованию ребенку, который находится под опекой. Для обеспечения достаточного количества приемных воспитателей, на уровне государства создана сеть приемных агентств, которые реализуют две главные функции: поиск и подготовку потенциальных воспитателей; создание комплекса бесплатных услуг для указанной категории детей и воспитателей [15; 6, с. 130]. Данный вид фостеринга пользуется значительной государственной поддержкой, которая сводится к тому, что на местном уровне органы власти предоставляют организационное содействие созданию и деятельности общественных приемных организаций и агентств, предоставляющих услуги фостеринга. Их работники предлагают различные виды фостерной опеки для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Главная из таких форм - организация поиска для них новых семей, а для будущих приемных родителей - указанной категории детей [5, с. 126].

В свою очередь, другой вид фостеринга означает частную договоренность между родителями и фостерными воспитателями об опеке ребенка, осуществляемой в доме опекуна, без привлечения органов местной власти. Однако, в таком случае в качестве опекунов не могут быть привлечены родственники [15; 6, с. 130].

Итак, опыт Великобритании по осуществлению реформирования институционального ухода и воспитания детей является несколько похожим на США. Здесь так же широко использовались фастеринговые семьи для ухода и воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Члены таких семей также проходят специализированную профессиональную подготовку по осуществлению ухода и воспитания данной категории детей. При этом следует отметить факт инициирования процессов деинституализации в Великобритании в не лучшие для страны времена - после Второй мировой войны. Поэтому опыт этого государства по осуществлению деинституализации вполне может быть использован и в Украине.

Таким образом, анализ зарубежного опыта деинституализации свидетельствует о том, что в большинстве стран мира, где данные процессы были успешно реализованы, существовала тенденция к уменьшению количества заведений институционального ухода и воспитания детей, с одновременным увеличением количества приемных семей (Фостеринг). При этом почти во всех случаях, где это было возможно, основным акцент ставился на возвращение ребенка в биологическую семью. Следует отметить, что в некоторых странах мира заведения институционального ухода и воспитания детей были почти полностью ликвидированы или их количество было значительно уменьшено, а в других - такие заведения были полностью переформатированы (в детские поселки, молодежные дома и т.д.). В любом случае эффективность деинституализации напрямую зависела от успешности сочетания основных компонентов поддержки данных процессов - финансового, кадрового, информационного обеспечения деинституализации. Основным инициатором деинституализации в зарубежных странах, так же, как и в Украине, следует считать общественность. Однако, в отличие от нашего государства, такие инициативы подверглись мощной поддержке (в том числе и финансовой) со стороны государства. При этом следует отметить тот факт, что успешность внедрения и дальнейшей реализации деинституализационных процессов зависит не только от финансовой составляющей. Напротив, успешная реализация деинституализации имела положительное влияние на экономические показатели некоторых из зарубежных стран.

References:

1. *Pro Natsionalnu Stratehiiu reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017-2026 roky ta Plan zakhodi z realizatsii yii I etapu : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy : vid 9 serp. 2017 r. № 526-r.* [On the National Strategy for Reforming the System of Institutional Care and Child-Rearing for 2017-2026 and the Plan of Measures for Implementation of its Stage I: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine: August 9 2017 № 526-p]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine]. 2017. № 67. P. 2015. (In Ukrainian)
2. *Deinstytutsializatsiia ta transformatsiia posluh dlia ditei* [Deinstitutionalization and transformation of services for children]. K.: *Vydavnychiy dim «Kalyta»* [Kalita Publishing House]. 2009. 193 p. (In Ukrainian)
3. Manokhina I. V. (2012) *Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy-syrotamy ta ditmy, pozbavlenymy batkivskoho pikluvannia: navchalnyi posibnyk.* [Social and pedagogical work with orphaned children and children deprived of parental care: a textbook]. Dnipropetrovsk: *Dnipropetrovskiyi universytet imeni Alfreda Nobelia* [Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk], 2012. 276 p. (In Ukrainian)
4. *Haluzevyi e-daidzhest proektu «Rozrobka kursu na zmitsnennia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini» (PULS) / USAID* [Industry e-digest of the project "Developing a course for strengthening local self-government in Ukraine" (PULSE) / USAID]. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/soczahyst_lypen_0.pdf (In Ukrainian)
5. Navrotskyi A. (2017) *Fosterynh yak forma publichnoho administruvannia prav i svobod dytyny u zarubizhnykh derzhavakh.* [Fostering as a form of public administration of the rights and freedoms of the child in foreign countries]. *Visegrad Journal on Human Rights* [Visegrad Journal on Human Rights]. 2017. № 2. P. 124-129. (In Ukrainian)
6. Mordan O. O. (2015) *Derzhavna polityka shchodo sotsialnoho zakhystu ditei, yaki zalyshylysia bez pikluvannia batkiv : dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02.* [State policy on social protection of children left without parental care: Dis. ... Cand. of sciences from the state. ref. : 25.00.02]. K., 2015. 234 p. (In Ukrainian)
7. Manokhina I. V. (2012) *Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy-syrotamy ta ditmy, pozbavlenymy batkivskoho pikluvannia: navchalnyi posibnyk.* [Social and pedagogical work with orphaned children and children deprived of parental care: a textbook]. Dnipropetrovsk: *Dnipropetrovskiyi universytet imeni Alfreda Nobelia* [Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk], 2012. 276 p. (In Ukrainian)
8. Besschetnova O. V. (2009) *Fosternaya semya kak sposob ustroystva detei, ostavshihsiya bez popecheniya roditelei, v Soedinennykh Shtatah Ameriki* [Foster family as a way to arrange children without parental care in the United States of America]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [Bulletin of the Tomsk State Pedagogical University]. 2009, Vypusk 5 (83). P. 40-44. (In Ukrainian)
9. *Zvit pro zdiisnennia Upovnovazhenym Prezydenta Ukrainy z prav dytyny monitorynhovoho doslidzhennia stanu funktsionuvannia zakladiv dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, ditei, yaki ne maiut neobkhidnykh umov dlia vykhovannia ta navchannia v simi, ditei z osoblyvymy potrebamy, efektyvnist vykorystannia takymy zakladamy biudzhetykh koshtiv, spriamovanykh na zabezpechennia yikh diialnosti: vid 22 lypnia 2013 roku № 1-1/1852* [Zvit pro zdiisnennia Upovnovazhenym Prezydenta Ukrainy z prav dytyny monitorynhovoho doslidzhennia stanu funktsionuvannia zakladiv dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, ditei, yaki ne maiut neobkhidnykh umov dlia vykhovannia ta navchannia v simi, ditei z osoblyvymy potrebamy, efektyvnist vykorystannia takymy zakladamy biudzhetykh koshtiv , spriamovanykh na zabezpechennia yikh diialnosti: vid 22 lypnia 2013 roku No. 1-1 / 1852] URL: http://www.president.gov.ua/docs/zvit_int_2013.pdf (In Ukrainian)
10. Kober E. *Socialnye sluzhby v SShA: Tezisy k dokladu* [Social Services in the USA: Abstracts to the report]. URL: <http://www.cspr.info/content/view/269/76/> (In Ukrainian)
11. Averianova V. B. (2004) *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: v 2 t.: pidruchnyk.* [Administrative law of Ukraine. Academic course: in 2 volumes: pidruchnyk]. K.: *Yurydychna dumka* [Legal Think], 2004 . T. 1: *Zahalna chastyna* [The Partial Mystery.]. 2004. 584 p. (In Ukrainian)
12. Arkhypova S. P., Martovytska N. V. (2011) *Analiz dosvidu vlashtuvannia ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, u Velykii Brytanii. Akt. probl. derzh. upr., pedahohiky ta psykholohii : zb. nauk, pr.* [Analysis of the experience of arranging orphans and children deprived of parental care in the UK. Act. prob. state. of Pedagogy and Psychology]. Kherson: KhNTU. 2011. № 1 (4). P. 189-195 (In Ukrainian)
13. Martovytska N. V. (2015) *Providni pryntsyipy zakhystu ditei syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, u Velykii Brytanii.* [Leading Principles for the Protection of Orphaned Children and Deprived Parents in the United Kingdom] *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* [Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology]. 2015. № III (30). Issue: 59. P. 47-50. (In Ukrainian)

14. *Haluzevyi e-daidzhest proektu «Rozrobka kursu na zmitsnennia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini» (PULS) / USAID* [Sectoral e-digest of the project "Developing a course for strengthening local self-government in Ukraine" (PULSE) / USAID]. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/soczahyst_lypen_0.pdf (In Ukrainian)

15. *Dolia I. Uprovadzhennia efektyvnykh form vykhovannia v systemi derzhavnoi ta simeinoi opiky: mizhnarodnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy* [Implementation of effective forms of education in the system of state and family care: international experience and lessons for Ukraine]. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor /March08/04.htm> (In Ukrainian)

Зарубежный опыт деинституализации и возможности его использования в Украине (на примере США и Великобритании)

Острович Е.С., e-mail: elsalinton@ukr.net

Помощник судьи Окружного административного суда г. Киева, Украина

Аннотация. В статье проанализирован опыт деинституализации в ведущих странах Европы и Мира, в частности США и Великобритании. Определены возможности его использования в Украине. Отмечено, что инициирование процессов деинституализации в Великобритании началось в не лучшие для страны времена – после Второй мировой войны. Именно поэтому опыт данного государства вполне может быть использован и в Украине. Обосновано, что в большинстве стран мира, где процессы деинституализации были успешно реализованы, существовала тенденция к уменьшению количества заведений институционального ухода и воспитания детей за счет увеличения количества приемных семей (Фостеринг). При этом почти во всех случаях, где это было возможно, основной акцент ставился на возвращение ребенка в биологическую семью. Выяснено, что в некоторых странах мира заведения институционального ухода и воспитания детей были почти полностью ликвидированы или значительно уменьшено их количество, в других – такие заведения были полностью переформатированы (в детские поселки, молодежные дома и т.д.). Отмечено, что успешность внедрения и дальнейшей реализации деинституализационных процессов зависела не только от финансовой составляющей, а напротив успешная реализация деинституализации имела положительное влияние и на экономические показатели некоторых из зарубежных стран.

Ключевые слова: деинституализация, США, Великобритания, процессы, воспитание детей, фостеринг.

The Definition of "Waste" in the Legislation of Ukraine: Legal Collisions

Natalia S. Pinkevych,

State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
e-mail: corbazol@ukr.net

Abstract. The article studies the concept of "waste" in the legislation of Ukraine. The definition of the notion of "waste", fixed in various legislative acts of Ukraine, is analyzed, their ratio is established. The underlying reasons for the legal collision between legislative and regulatory acts aimed at regulating relations in the field of waste management in the definition of "waste", which has a negative impact on judicial practice, are considered: in some cases, the court takes as a basis for the definition of waste enshrined in the law, and in others - what is enshrined in the by-laws. It is proposed to harmonize Ukrainian by-laws on waste with the requirements of the European legislation.

Keywords: waste, legislation, courts, legal collision, waste classifier.

На сьогодні в Україні збільшуються обсяги накопичення відходів, кількість полігонів і звалищ для їх захоронення, погіршується санітарний стан населених пунктів. У Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013 – 2020 роки, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 3 січня 2013 року № 22-р, визнається кризова ситуація, пов'язана з відходами, що утворилася в Україні [1]. За офіційними даними, в Україні накопичено близько 36 млрд. тон відходів, або більш як 50 тис. тон на 1 кв. кілометр території, з яких утилізується лише 30 відсотків промислових відходів та 4 відсотки побутових відходів [1]. Погіршується ситуація у сфері поводження з небезпечними відходами, загальний обсяг накопичення яких становить близько 1,6 млрд. тон, а також з непридатними до використання та забороненими до застосування хімічними засобами захисту рослин, які на сьогодні зберігаються на 4075 складах з порушенням вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, і специфічними відходами, що утворюються у процесі медичного обслуговування, ветеринарної практики, пов'язаних з ними дослідних робіт і після потрапляння у контейнери побутових відходів та на полігони і звалища можуть призвести до різних інфекційних захворювань. Понад 11 млн. тон побутових відходів, накопичення яких значною мірою залежить від погодних умов, ступеня благоустрою житлових будинків, рівня життя населення тощо, захоронюються на 6 тис. полігонах загальною площею близько 9 тис. гектарів та частково утилізуються на сміттєспалювальних заводах. Послуги з вивезення побутових відходів надаються лише 75 відсоткам населення, що призводить до утворення щороку несанкціонованих звалищ. Більшість полігонів перевантажені або не відповідають вимогам екологічної безпеки [1].

Однією з причин ситуації, що склалася, визначають недосконалість законодавства у сфері поводження з відходами.

Формування законодавства у сфері поводження з відходами розпочалося у 1998 році з прийняттям Закону України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВР «Про відходи» від (надалі – Закон про відходи) [2], в якому визначалися основні положення та правові засади поводження з відходами, одним з яких було визначення у ст. 1 поняття відходів як будь-яких речовин, матеріалів і предметів, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товарів (продукції), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [2].

Визначення, застосоване законодавцем, неодноразово піддавалося критиці. Так, Л. А. Василенко вірно вказує, що зазначеному понятті не враховуються відходи тваринництва, оскільки продукти життєдіяльності сільськогосподарських тварин не можна вважати речовинами, що утворюються в процесі людської діяльності, оскільки вони утворюються у процесі життєдіяльності тварин природним шляхом, а отже, виходячи з визначення, запропонованого законодавцем, на найнебезпечніші органічні відходи законодавство взагалі не поширюється [3, с. 74-78]. В. В. Пікінер зазначає, що у визначенні, закріпленому законодавцем, акцентується увага виключно на правовій стороні поводження з відходами (визначається походження відходів та їх власник, його наміри і обов'язки в частині поводження з ними), а економічний та екологічний аспекти (небезпека для навколишнього середовища) у цьому визначенні відсутні [4, с. 418-423] тощо. Але основною проблемою, на якій наголошують Н. О. Корнякова [5, с. 149-153], В. В. Пікінер [4, с. 418-423], В. Д. Кулакова [6, с. 117-121], Б. О. Горицький [7, с. 22], Л. Я. Шубов, І. Г. Доронкіна,

О. М. Борисова [8, с. 128], З. В. Гуцайлюк [9, с. 9-12], Т. Л. Антонова [10, с. 79-83] та інші, є правова колізія, яка утворилася в національному законодавстві – визначення поняття відходів у Законі про відходи та ряді підзаконних актів є нетотожним.

Метою статті є аналіз визначень поняття «відходи», закріплених у Законі про відходи та низці підзаконних актів України, дослідження співвідношення цих понять, вивчення причин, що на сучасному етапі призвели до утворення правової колізії притаманної національному праву та формування пропозицій щодо її усунення.

Відповідно до Державного класифікатора відходів ДК 005-96 (в редакції наказу Держстандарту України від 30 березня 2000 року № 252) (надалі – ДК 005-96) об'єктами класифікації є відходи, що представляють собою будь-які речовини та предмети, утворювані у процесі виробництва та життєдіяльності людини, внаслідок техногенних чи природних катастроф, що не мають свого подальшого призначення за місцем утворення і підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища і здоров'я людей або з метою повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, а також послуги, пов'язані з відходами [11]. Водночас, в іншій нормі цього ж нормативного акту відходами визнаються будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [11].

При порівнянні норм Закону про відходи та Державного класифікатора відходів ДК 005-96, констатуємо, що: 1) Закон про відходи визначає процес їх утворення як процес виробництва чи споживання, а ДК 005-96 – як виробництво та життєдіяльність людини. Як вірно зазначає О. А. Трегуб, категорія «життєдіяльність людини» є абстрактною та багатозначною, її застосування в нормативному акті без надання її визначення є невдалим [12, с. 122–126]; 2) в ДК 005-96 як джерело виникнення відходів визначаються техногенні чи природні катастрофи, що підкреслюється і В. В. Пікінер [4]; 3) в Законі про відходи речовини та предмети, щоб бути віднесеними до відходів, повинні частково втратити свої споживчі властивості і не можуть використовуватися у подальшому за місцем їх утворення, а згідно норм ДК 005-96 – такі речовини та предмети не мають свого подальшого призначення за місцем утворення і підлягають видаленню чи переробці; 4) згідно норм Закону про відходи, власник позбувається, має намір або повинен позбутися відходів; норми ДК 005-96 взагалі не встановлюють побідних вимог і не акцентують увагу на тому, що обов'язок з позбавлення відходів покладається на власника; 5) у Законі про відходи передбачається, що позбутися відходів можна шляхом їх утилізації чи видалення, а в нормах ДК 005-96 – шляхом видалення чи переробки; 6) у нормах ДК 005-96 закріплюється мета видалення чи переробки відходів - забезпечення захисту навколишнього середовища і здоров'я людей або повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, а в Законі про відходи мета утилізації чи видалення відходів не визначається; 6) у ДК 005-96 як відходи визначаються послуги, пов'язані з відходами, чого немає у нормах Закону про відходи.

Крім цього, О. А. Трегуб, з цього приводу зазначає, що згідно норм ДК 005-96, юридичне значення має лише утворення відходів, при тому, що відповідно до Закону про відходи таким місцем визнається і місце їх виявлення [12, с. 122–126]. В. В. Пікінер, порівнюючи визначення відходів, закріплене у Законі про відходи та Державному класифікаторі відходів ДК 005-96 підкреслює, що вони суперечать одне одному – «видалення з метою повторного залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів» в нормах закону «Про відходи» означає не що інше, як «утилізацію», тоді як під «видаленням розуміють здійснення операцій з відходами, що не призводить до їх утилізації» [4, с. 418-423]

Здавалося б, що термінологічна невідповідність у таких різних нормативних актах не має значення, оскільки за загальноприйнятим підходом (який застосовується в Україні в умовах відсутності Закону України «Про нормативно-правові акти») норми закону є превалюючими, оскільки ДК 005-96 не є нормативно-правовим актом і призначений для кодування техніко-економічної та соціальної інформації і використовується для надання різнобічної та обґрунтованої інформації про утворення, накопичення, оброблення (перероблення), знешкодження та видалення відходів [11], проте аналіз судової практики переконує, що в певних випадках ДК 005-96 активно використовується судами для вирішення спорів [13].

Подібна ситуація уклалася і з іншими нормативними актами. Так, у постанові Кабінету Міністрів України від 13 липня 2000 року № 1120 «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів», відходи визначаються як будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [14]. Як бачимо, у вищевказаній постанові не враховується, що речовини, предмети та матеріали утворилася у процесі виробництва чи споживання (як в Законі про відходи), а визначається, що це речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності; у постанові

не враховано, що вищевказані речовини, матеріали і предмети повинні бути такими, що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення, і однозначно визначають обов'язки їх власника – повинен позбутися, в той час як норми Закону про відходи передбачають, що власник не тільки позбувається, а й повинен позбутися, а також мати намір такого позбавлення.

Такі ж проблеми притаманні визначенню поняття «відходів», що закріплені у Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1998 року № 1360, де вони визначаються як будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [15] та Методиці визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171 [16].

Отже, на сучасному етапі в національному праві утворилася колізія між Законом про відходи та підзаконними актами, спрямованими на врегулювання відносин у сфері поводження з відходами у визначенні основного поняття – відходів. Аналіз застосування зазначених вище правових норм показав, що зазначена колізія негативно впливає на судову практику: в одних випадках суд бере за основу визначення відходів закріплених у Законі про відходи, а в інших – те, що закріплюється у підзаконних актах. Наприклад, Господарський суд Львівської області, вирішуючи спір по справі № 914/571/14 про відшкодування збитків, завданих державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства, узяв за основу визначення відходів, закріплене у Методиці визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171 [17]; Господарський суд Сумської області вирішуючи спір по справі № 920/1920/13, взяв за основу перелік відходів за ДК 005-96, проігнорувавши, що вони не підпадають під визначення відходів, закріплених у Законі про відходи [13].

Внаслідок цього виникає питання – чому ж в національному праві виникла така колізія?

Необхідно підкреслити, що визначення, в якому поняття відходів сформульоване у чинному Законі про відходи, закріплене у редакції Закону України від 21 січня 2010 року № 1825-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері поводження з відходами» [18], а до того ст. 1 Закону про відходи містила норму викладену в редакції Закону України від 7 березня 2002 року № 3073-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відходів» та зазначала, що відходами є «...будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення» [19], тобто мала визначення поняття «відходів» як у ДК 005-96, Положенні про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів, Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, Методиці визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства та інших нормативних актів. На той час, норми національного законодавства колізій не мали, юридична конструкція норм закону і підзаконних актів єдино передбачала обов'язок власника позбутись відходів і не враховувала наявність у нього наміру та волевиявлення. Н. О. Корнякова з цього приводу зазначала, що віднесення до ознак відходів обов'язку власника позбутись відходів є суттєвим, оскільки на них розповсюджує відповідний правовий режим [5, с. 149-153].

Проте у 2018 році в ЄС відбулися суттєві зміни у сфері правого регулювання поводження з відходами. На заміну Директиви Ради ЄС 75/442/ЕЕС, в якій відходи визначалися як будь-яка речовина чи предмет, які перераховані в Додатку I, та які власник викидає чи має намір викинути або вони підлягають ліквідації [20], в ЄС була прийнята Директива Європейського Парламенту та Ради про відходи 2008/98/ЄС (надалі – Директива 2008/98/ЄС), де відходи визначалися як речовина чи предмет, яких власник позбувається, має намір чи зобов'язаний позбутися [21]. З прийняттям цієї Директиви, як наголошує О. А. Трегуб, відбулися докорінні зміни у розумінні поняття відходів – на зміну домінуючій у другій половині ХХ ст. концепції «все є відходами» («everything is waste») поступово приходить протилежна концепція «ніщо не є відходами» («nothing is waste») [12, с. 122–126].

Причинами формування та нормативного закріплення нової парадигми визначення відходів у ЄС стали дефіцит первинних матеріальних ресурсів, екологічні загрози, активне впровадження вторинного ресурсокористування, зміни у культурі, насамперед, у культурі виробництва та споживання тощо.

Український законодавець відреагував на зміни в законодавстві ЄС, закріпивши поняття відходів відповідно Директиви 2008/98/ЄС, та прийнявши Закон України від 21 січня 2010 року № 1825-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері поводження з відходами». Цим законом

внесено зміни до Закону про відходи, в тому числі й зміни до визначення поняття «відходи», закріпивши його в наведеній вище редакції.

Внесення змін до Закону про відходи передбачало приведення у відповідність підзаконних актів, проте до сьогодні визначення відходів у національному законодавстві не уніфіковане.

Підсумовуючи викладене зазначаємо, що для усунення правових колізій у національному законодавстві України, необхідно внести зміни до Державного класифікатора відходів ДК 005-96, постанови Кабінету Міністрів України від 13 липня 2000 року «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів», Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1998 року № 1360, Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171, та закріпити визначення поняття «відходи» у редакції викладеній у ст. 1 Закону про відходи.

References:

1. *Kontseptsiia zahalnodержavnoi prohramy povodzhennia z vidkhodamy na 2013 – 2030 roky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.01.2013 № 22-r.* [Concept of the national waste management program for 2013 - 2030. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.01.2013 No. 22-r]. Official Gazette of Ukraine. 2013. No. 6. Art. 206. (in Ukrainian).
2. *Zakon Ukrainy «Pro vidkhody» vid 05.03.1998 № 187/98-VR.* [Law of Ukraine "On Waste" of 05.03.1998 № 187/98-VR. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR), 1998, No. 36-37, p.242. (in Ukrainian).
3. Vasylenko L. (2018). *Administratyvno-pravove rehulivannia vidnosyn u sferi povodzhennia z vidkhodamy.* [Administrative and legal regulation of relations in the field of waste management]. Entrepreneurship, economy and law. No. 3. P. 74–78. (in Ukrainian).
4. Pikiner V.V. (2012). *Poniattia «vidkhody»: pravovyi, ekonomichni ta oblikovyi pidkhody.* [The concept of "waste": legal, economic and accounting approaches]. Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis. No. 3. P. 418 - 423. (in Ukrainian).
5. Korniakova N.O. (2004). *Poniattia vidkhodiv za zakonodavstvom Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialno-pravovyi analiz.* [The concept of waste according to the legislation of Ukraine and the European Union: a comparative legal analysis]. Law of Ukraine. No. 5. P. 149-153. (in Ukrainian).
6. Kulakova V.D. (2018). *Pravovi problemy utylizatsii vidkhodiv.* [Legal problems of waste disposal]. Young scientist. No. 11. P. 117–121. (in Ukrainian).
7. Horlytskyi B.O. (2000). *Deiaki problemni pytannia povodzhennia z nebezpechnymy vidkhodamy: «Problemy utylizatsii vidkhodiv».* [Some problematic issues of hazardous waste management: "Problems of waste management": materials of a scientific seminar]. K. 22p. (in Ukrainian).
8. Shubov L.Ya., Dronkina I.G., Borisova O.N. (2010). *Tekhnologii stochnik vod (inzhenerneya zashchita gidrosfery).* [Wastewater technologies (engineering protection of the hydrosphere). Scientific and technical aspects of environmental protection. M., VINITI. No. 6. P. 128. (in Russian).
9. Hutsailiuk Z.V. (2004). *Oblik vyrobnychikh vidkhodiv: problemy metodyky ta orhanizatsii.* [Production waste accounting: problems of methodology and organization. Accounting and auditing. No. 3. 9-12p. (in Ukrainian).
10. Antonova T.L. (2017). *Zahalna kharakterystyka operatsii povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini.* [General characteristics of waste management operations in Ukraine]. Scientific Bulletin of the International Humanities University. No. 5. P. 79 - 83. (in Ukrainian).
11. *Derzhavnyi klasyfikator vidkhodiv DK 005-96.* [State waste classifier DK 005-96]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0089217-96> (in Ukrainian).
12. Trehub O.A. (2014). *Shchodo yurydychnoho poniattia vidkhodiv: zakonodavche vyznachennia i rozmezhuвання z sumizhnymy poniattiamy.* [Concerning the legal concept of waste: legislative definition and delimitation of related concepts]. Bulletin of Donetsk National University. Avg. Economics and Law. Vol. 2. P. 122–126. (in Ukrainian).
13. *Rishennia Hospodarskoho sudu Sumskoi oblasti vid 13 sichnia 2014 r. u spravi № 920/1920/13.* [Judgment of the Commercial Court of Sumy Region of January 13, 2014 in Case No. 920/1920/13]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36681314>. (in Ukrainian).
14. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro kontrol za transkordonnymy perevezenniamy nebezpechnykh vidkhodiv ta yikh utylizatsiieiu/vydalenniam i Zhovtoho ta Zelenoho perelikiv vidkhodiv».* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulation

on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal / disposal and the Yellow and Green lists of wastes" of 13.07.2000]. (in Ukrainian).

15. *Poriadok vedennya reiestru ob'ektiv utvorennia, obroblennia ta utylizatsii vidkhodiv, zatverdzenomu postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.08.1998 № 1360*. [The order of maintenance of the register of objects of formation, processing and recycling of the waste, confirmed by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 31.08.1998 No. 1360]. Official Bulletin of Ukraine, 1998, No. 35, art. 1307. (in Ukrainian).

16. *Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiriv shkody, zumovlenoi zabrudnenniam i zasmichenniam zemelnykh resursiv cherez porushennia pryrodookhoronnoho zakonodavstva: Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha ta yadernoi bezpeky Ukrainy vid 27 zhovtnia 1997 r. № 171*. [On approval of the Methodology for determination of damage caused by pollution and contamination of land resources through violation of environmental legislation: Order of the Ministry of Environmental Protection and Nuclear Safety of Ukraine dated October 27, 1997 No. 171] // Official Gazette of Ukraine. 1998. No. 18. Art. 664. (in Ukrainian).

17. *Rishennia Hospodarskoho sudu Lvivskoi oblasti vid 6 travnia 2014 r. u spravi № 914/571/14*. [Judgment of the Commercial Court of the Lviv region of 6 May 2014 in case No. 914/571/14]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38569773> (in Ukrainian).

18. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u sferi povodzhennia z vidkhodamy»*. [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in the Field of Waste Management" No. 1825-VI of 21.01.2010]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1825-17> (in Ukrainian).

19. *Zakonu Ukrainy № 3073-III vid 07.03.2002 «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidkhodiv»*. [Law of Ukraine No. 3073-III of March 7, 2002 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Waste"]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T023073.html (in Ukrainian).

20. *Dyrektyva Rady YES 75/442/EYES* [Council Directive 75/442 / EEC]. URL: <http://www.serti.ru/pages.php?id=497&page=1> (in Ukrainian).

21. *Ramkova dyrektyva YES pro vidkhody 2006/12/YES vid 05.04.2012* [EU Waste Framework Directive 2006/12 / EC of 5 April 2012]. (in Ukrainian).

Определение понятия «отходы» в законодательстве Украины: правовые коллизии

Пинкевич Наталья Сергеевна, e-mail: corbazol@ukr.net
Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины

Аннотация: в статье исследовано определение понятия «отходы» в законодательстве Украины. Проанализировано определение понятия «отходы», закрепленные различными законодательными актами Украины, установлено их соотношение. Рассмотрены причины, которые привели к образованию правовых коллизий между законодательными и подзаконными актами, направленными на урегулирование отношений в сфере обращения с отходами, при определении понятия «отходы», что негативно влияет на судебную практику: в одних случаях суд принимает за основу определение понятия «отходов», закрепленное в законе, в других – то, что закреплено в подзаконных актах. Предложено привести подзаконные акты Украины об отходах в соответствие с требованиями европейского и национального законодательства.

Ключевые слова: отходы, законодательство, суды, правовая коллизия, классификатор отходов.

Violence and non-violence as a social and legal category

Ganna M. Sobko

Odessa State University of Internal Affairs

Odessa, Ukraine

e-mail: annuta@ukr.net

Abstract: Violence and non-violence are two opposing false practices expressed in their respective values. They are incompatible by definition. But in life - individual, group, public-state - they are intertwined and, most importantly, often cyclically change each other.

Violence is a social and legal category. Therefore, when it is determined, one can not do without indicating its social and legal features. These signs are that violent influence on a person or a group of people is always illegal, against or outside the will of the victim, with the intentional form of guilt and causes or is capable of harming the health of the individual or the public interest. An innocent or careless injury to an individual or a society, as well as the same effect on socially useful purposes, loses the nature of violence, even if all its other features are present. To these other signs of violence, we relate, above all, to its consequences, which are expressed in causing a person physical or mental trauma, or in limiting the freedom of her will or actions.

Keywords: violence, non-violence, mental violence, social violence, the philosophy of violence

Насильство і ненасильство - дві протилежних помилкові практики, що виражаються у відповідних цінностях. Вони несумісні по визначенню. Але в житті - індивідуальному, груповому, суспільно-державному - вони переплетені і, що особливо важливо, нерідко циклічно змінюють один одного.

Думка про обов'язкові зікінчення періодів насильства і не насильства в житті соціального суб'єкта будь-якого рівня цілком правомірна і заслуговує на увагу дослідників. Слід зауважити, що стосовно реалізації цінностей не насильства ця думка залишається нероздробленою і не підтвердженою матеріалами. Вчені, що досліджують феномени соціальної агресії, насильства, ставлять такі питання: «Чому насильство, яке теж може тривати довго, носить циклічний характер, все ж сходить, нанівець або цілком змінюється на позитивну кооперацією колишніх ворогів? Як виходить, що після найжорстокіших воєн, жертв і руйнувань, які тільки збільшують символічний капітал насилля, соціальний прогрес йде в іншу сторону?».

У технічній цивілізації ненасильство в ставленні до природи переноситься в сферу взаємин між людьми. Передумови для стратегії ненасильства виникають не тільки в області вирішення глобальних екологічних програм, але і в соціальній, політичній і духовній сфері, в рішенні стратегічних завдань, визначенні шляху історичного прогресу людства того чи іншого народу. Всі відомі в історії способи виробництва пов'язані з використанням тих чи інших форм примусу. Найбільш грубі і жорсткі форми примусу використовувалися в рабовласницькому суспільстві. Раба можна було покарати фізично, продати, вбити. На фізичному примусі ґрунтувалося і феодальне суспільство. Капіталістичне виробництво також передбачає примусову працю. Це економічний примус, примус через потреби. Робочий особисто вільний. Його не можна покарати фізично, продати, вбити, але його можна звільнити.

Працівник змушений продавати свою робочу силу, так як йому треба їсти, пити, одягатися.

Маючи матеріальні потреби, він змушений займатися працею, яка сама по собі для нього неприваблива, є відчуженою.

Слід зазначити, що ні рабство, ні кріпосницька залежність, ні відчужена праця при капіталізмі свого часу не вважалися насильством і не засуджувалися. Для більшості це вважалося виправданим, законним і справедливим. Лише при появі нового способу виробництва, більш прогресивного способу життя виникали протести проти старих форм примусу до праці.

Так що саме поняття "насильство" дуже відносне. Насильством слід вважати тільки такий примус, який не є виправданим, обґрунтованим, справедливим. Умови історично змінюються, і те, що було виправданим і справедливим в один час, може стати невиправданим в інший. Ненасильницькі рухи зараз зміцнюють свої сили в усьому світі: рух за права людини, за громадянські свободи, демократію, проти геноциду, диктатур, феміністські і пацифістські рухи та ін.

Окремої уваги заслуговує точка зору І. Ільїна про причини походження насильства. Це питання він розглядав виходячи з конкуренції між особистостями, кожна з яких прагне «при найменшій витраті сил отримати найбільше задоволення, тобто працювати якомога менше, а отримувати за це щонайбільше» [1, С. 66.]. Така

конкуренція полягала в зіткненні різних інтересів у спільній боротьбі за існування. Під інтересом ним розумілося «ставлення тієї людини, що живе і бажає до всього того, що їй необхідно або важливо».

Коли здобуває перемогу людина з таким інтересом, І. Льїн називав це конкуренцією, за винятком її з приводу всіх доступних в рівній мірі благ, яких в рівній мірі вистачить усім: повітря на просторі, води в річках, світла в полі і т.д. «Але боротьба виникає негайно, як тільки повітря (напр., в маленьких комірках), або води (напр., в пустелі або при псуванні водопроводу), або світла виявляється в обмеженій кількості. Все, що забезпечує або полегшує життя людини і чого в даний момент на всіх не вистачає - все це викликає конкуренцію і загострює боротьбу за існування до такої міри, що люди стають один одному ворогами» [1, С. 74].

Так пояснює походження насильства І. Льїн. Воно є однією з форм або одним з видів боротьби, в процесі якої застосовуються різні способи придушення волі конкурентів, в тому числі шляхом насильства. Однак слід зазначити, що дане твердження Льїна про причини походження насильства носять або односторонній, або настільки осяжний характер, що поняттями «інтерес» і «конкуренція» охоплюються і інші причини застосування насильства, які можуть носити політичний, правовий, кримінальний і побутовий характер. З позиції кримінального права і інтерес, і конкуренція є мотивами застосування насильства, а мотив - внутрішнє спонукання особи - є ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Про внутрішні мотиви людини як причини походження насильства Льїн писав в іншій роботі. Походження насильства він вбачав в «наявності душевної схильності людини до зла як результату його суб'єктивної оцінки, яку порівнював з «розгнужданістю» звіра, з тяжінням до розширення влади і повноти захоплення. Таким чином, зла воля людини пояснюється його внутрішніми мотивами. Тільки вони можуть викликати будь-які його рухи тіла, які можуть проявлятися, наприклад, в примушуванні і насильницьких діях» [2, С. 395].

Перш за все Льїн порівнює право і силу, зазначаючи, «що поняття сили, як би воно не визначалося, лежить завжди в реальному ряді, має завжди онтологічне значення, тоді як поняття права може і не перебувати в реальному ряді, може не мати в числі своїх предикатів ознаки буття» [3, С. 15-16.]. Логічно зробити висновок, що сила може застосовуватися в кожному випадку, а право може існувати в об'єктивному світі, але при відсутності необхідності може не застосовуватися, тобто коли відсутня потреба в регулюванні за допомогою правових норм суспільних відносин.

Також, варто зазначити, що є деяка невизначеність у тлумаченні фізичного і психічного насильства.

Якщо уявити всі зазначені вище риси насильства, то його загальне визначення, на нашу думку, може бути наступним: насильство - це зовнішнє з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на людину (або групу осіб), що здійснюється крім або проти її волі і здатний завдавати їй органічну, фізіологічну чи психічну травму, і обмежити свободу її волевиявлення або дій.

Необхідно уточнити, який елемент насильства характеризує термін «психічне» - відноситься він до того, на що впливає насильник або до способу цього впливу, або до того й іншого разом. Інакше кажучи, називаємо ми насильство психічним тому, що воно впливає на психіку людини або тому, що воно здійснюється психічними засобами.

Спираючись на найпоширеніше визначення психіки як властивості високоорганізованої матерії, здатної до відбиття реальної дійсності, можна зробити висновок про те, що психіка сама по собі як така не може бути фактором, що впливає на людину, його тіло і свідомість. Психічний вплив справляє зміна в зовнішньому світі тільки за посередництвом людської поведінки, в якому проявляється регулююча функція психіки. Звідси випливає, що термін «психічне» відноситься не до способу, а до предмету і об'єкту впливу і до тих змін, які вони викликають в останніх.

Це означає також, що відрізнити психічне насильство від фізичного за психічним засобом і способом впливу не можна. Їх відмінність в тому, що фізичне заподіює тілесну травму або обмежує зовнішню свободу поведінки людини і може викликати органічні і функціональні зміни в його організмі, а психічне насильство впливає безпосередньо на психіку і здатне викликати або психічну травму, або придушити (обмежити) свободу його волевиявлення.

Логічно припустити і певну відмінність способів при фізичному і психічному насильстві. Якщо фізичне здійснюється, як правило, за допомогою механічних або хімічних засобів, то психічне передбачає вплив тільки на психіку, викликаючи або психічну травму без заподіяння тілесного шкоди, або придушуючи свободу волевиявлення людини, тобто його внутрішню свободу без фізичного обмеження. Основним засобом впливу на психіку в даному випадку є інформація. Це засіб включає в себе в основному вплив сигнального характеру, який сприймається свідомістю. Саме через цей канал відбувається вплив на відображуючу (ідеальну) сторону психіки, що приводить до різних її реакцій, в тому числі і до реакцій стресового характеру.

Виходячи з органічного взаємозв'язку, який існує між організмом людини і психікою, треба відзначити, що фізичне насильство завжди тягне за собою травми психічного характеру (за винятком випадків, коли фізична травма заподіюється людині, яка перебуває в несвідомому стані, наприклад, під наркозом). Таким чином, фізичне насильство саме по собі є своєрідним джерелом травмуючої психіку інформації.

Крім того, з огляду на те, що психіка не існує без свого матеріального субстрату (мозку) і є результатом діяльності цього складного матеріального утворення, вплив на неї в принципі може здійснюватися також минаючи інформаційний (сигнальний) шлях, методом безпосереднього впливу на мозок без заподіяння при цьому фізичної шкоди, наприклад, шляхом електронної стимуляції мозку. «Досить подразнювати певні зони в мозку, щоб людина відчувала поперемінно задоволення і незадоволення, хоча обставини в навколишньому його фізичному світі були все тими ж», - писав про це академік Н.М. Амосов [4, С.56]. Це і дає нам підставу електронну стимуляцію мозку включити в перелік способів психічного насильства в тих випадках, коли вона застосовується проти або поза волею людини і йому на шкоду.

Все це ще раз підтверджує, що питання про поняття психічного насильства в своєму рішенні повинно мати комплексний підхід: не тільки з кримінально-правових позицій, але і з позицій медицини, психології та кримінології. Тим часом, ці останні позиції не враховуються більшістю авторів, які намагаються тлумачити психічне насильство в кримінальному праві. Наприклад, ті автори, які всю небезпеку загроз зводять виключно до можливості їх реалізації, не визнаючи в якості основної шкоди завдану при цьому потерпілому психічну травму, фактично зводять психічне насильство до своєрідного додатку до насильства фізичного властивості, позбавляючи його самостійного характеру. У цьому, на наш погляд, полягає головна вада зазначеної позиції. Крім того, визнаючи, що покарання за погрозу настає лише з огляду на можливості заподіяння шкоди особистості, якою винний загрожує, а шкоду, яку завдають психіці тут ні при чому, ми тим самим змушені визнати, що фактично караємо винного за виявлення наміру вчинити злочин, що суперечить принципам кримінального права України.

Неважко зрозуміти, що прийняття даної позиції за основу вирішення питання про сутність психічного насильства повністю знімає питання про нього, як самостійної наукової і практичної проблеми, що вимагає спеціального дослідження. Разом з тим ця позиція може породити і породжує спірні і помилкові тлумачення питань відповідальності за злочини, пов'язані з психічним насильством (наприклад, в трактуванні погрози). Визнання психічного насильства самостійним видом насильства над особистістю зобов'язує нас визначити загальні і спеціальні його ознаки: об'єкта і предмета, характеру шкоди, форм і способів заподіяння цієї шкоди та ін. При вирішенні цих питань ми стикаємося з цілою низкою труднощів, пов'язаних з недостатнім дослідженням психіки людини, як об'єкта насильницького посягання, і особливо при відсутності чітких медичних і юридичних критеріїв виміру шкоди, завданої психіці насильством. Це пояснюється особливостями психіки як предмета посягання і складністю механізму впливу на неї з боку зовнішніх чинників.

Крім того, як справедливо зазначає професор В.В. Козлов, навіть при однаковому характері й силі психічного впливу відповідні реакції організму в одних випадках знаходяться в рамках фізіологічно допустимих (природних) переживань, і тоді як би яскраво вони не проявлялися, немає підстав розглядати їх як травмуючі, бо вони не доходять до хворобливих змін. Спостережувані при цьому реакції являють собою не що інше, як прояв компенсаторних механізмів в межах, так званої, фізіологічної норми. В інших випадках відповідна реакція організму на психотравмуючий вплив виходить за межі фізіологічно допустимої і набуває характеру хворобливого розладу, який з медичних позицій може бути прирівняний до пошкодження. При цьому в одних потерпілих нервово-психічні порушення носять неглибокий характер, у інших досягають значної міри і носять риси безсумнівного психозу [5, С. 127.].

Заперечуючи проти повного виключення психічних чинників у складі способів впливу на людину, здатних заподіяти тілесні ушкодження, на чому наполягають окремі автори, В.В. Козлов зазначає, що дії даних чинників можна прирівняти до тілесного ушкодження, якщо саме ця дія носить насильницький характер, встановлений судово-слідчими органами.

Нам видається, що при встановленні тяжкості і ступеня небезпеки психічного насильства слід виходити не тільки і не стільки з реально заподіяної шкоди психіці, яку визначити практично неможливо, а з характеру поведінки винного, яка свідчить про спрямованість його наміру на заподіяння певної шкоди, що частково знайшло вже своє відображення в таких складах, як хуліганство, погроза вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, тероризм, образа, наклеп, захоплення заручника, завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму і деяких інших, де умисел злочинця так чи інакше спрямований на

психіку потерпілого, на придушення його волевиявлення або заподіяння психічної травми поряд, можливо, з якимись іншими цілями.

В. І. Вернадський, враховуючи наростаючу тенденцію глобалізації з її суперечливими проявами, висловлював переконання, що людство здатне вижити, тільки навчившись мислити космічними категоріями. Для цього кожен житель планети повинен «мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, держави чи їх спілок, але в планетарному аспекті» [6, С. 25.]. Філософія світу повинна стати формою повсякденного світорозуміння, перетворитися в спосіб внутрішньо-культурної орієнтації людини, стати загальноновизнаною інтелектуальною матрицею нової історичної епохи. Оскільки людина є продуктом конкретних суспільних обставин, для зміни її свідомості і поведінки слід змінити ці обставини, зробити їх людьми. Взаєморозуміння і довіра - головні чинники глобалізації світової спільноти, побудови ненасильницького світу, заснованого на людській солідарності. Важливе значення набуває вільний діалог щодо ключових проблем сучасності. За допомогою нього виявляються і вирішуються не тільки поточні питання міжнародних відносин, а й перспективи світового розвитку, вишукуються можливості уникнути крайніх форм конфронтації. Поступальний процес цивілізаційного розвитку, його в цілому прогресивна спрямованість дають підстави для оптимізму, і ніякі винищувальні війни і руйнівні катаклізми, ніякі революційні потрясіння і геополітичні зигзаги не в змозі похитнути переваги гуманістичних ідеалів, життя над смертю, зупинити непереможне прагнення людей знайти мирну і щасливу земну долю. І, може бути, в XXI ст. здійсниться мрія російського поета Сергія Єсеніна про час, «коли на всій планеті пройде ворожнеча племен».

Отже, для більш глибокого розуміння природи насильства, ми дослідили антиномічне поняття «ненасилля». Ретельно проаналізувавши думки дослідників різних часів та епох, можемо констатувати явну послідовну трансформацію шляху їх пошуків. Перші дослідження були зосереджені на фізичному насиллі, на наступному етапі – на психічному насиллі, на третьому – ненасиллі. Думка про обов'язковому закінченні періодів насильства і не насильства в житті соціального суб'єкта будь-якого рівня цілком правомірна і заслуговує на увагу дослідників.

Слід зауважити, що стосовно реалізації цінностей не насильства ця думка залишається нерозробленою і не підтвердженою матеріалами. Вчені, що досліджують феномени соціальної агресії, насильства, ставлять такі питання: «Чому насильство, яке теж може тривати довго, носить циклічний характер, все ж сходить, нанівець або цілком змінюється на позитивну кооперацією колишніх ворогів? Як виходить, що після найжорстокіших воєн, жертв і руйнувань, які тільки збільшують символічний капітал насилля, соціальний прогрес йде в іншу сторону?».

Разом з тим, загальний вектор роздумів філософів та вчених демонструє те, що вивчення таких загальномасштабних (на перший погляд) суспільних явищ в кінцевому результаті приводить до аналізу глибин внутрішнього світу окремої людини. Загальнонаукова думка в решті-решт зводиться до висновку, що витoki суспільних процесів знаходяться в свідомості кожного з нас, як особистості.

Про внутрішні мотиви людини як причини походження насильства писав Ільїн в своїй роботі. Походження насильства він вбачав в «наявності душевної схильності людини до зла як результату його суб'єктивної оцінки, яку порівнював з «розгнуданістю» звіра, з тяжінням до розширення влади і повноти захоплення. Таким чином, зла воля людини пояснюється його внутрішніми мотивами. Тільки вони можуть викликати будь-які його рухи тіла, які можуть проявлятися, наприклад, в примушуванні і насильницьких діях» [2, С. 395.].

Крім зазначеного, нами було сформовано визначення насильства - це зовнішнє з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на людину (або групу осіб), що здійснюється крім або проти її волі і здатний завдавати їй органічну, фізіологічну чи психічну травму, і обмежити свободу її волевиявлення або дій.

Також в цієї статті ми спробували розрізнити поняття насилля та психічне насилля. Зокрема було виявлено елемент, який характеризує термін «психічне». Ми дійшли висновку, що поняття психічного насильства в своєму рішенні повинно мати комплексний підхід: не тільки з кримінально-правових позицій, але і з позицій медицини, психології та кримінології. Тим часом, ці останні позиції не враховуються більшістю авторів, які намагаються тлумачити психічне насильство в кримінальному праві.

Визнання психічного насильства самостійним видом насильства над особистістю зобов'язує нас визначити загальні і спеціальні його ознаки: об'єкта і предмета, характеру шкоди, форм і способів заподіяння цієї шкоди та ін. При вирішенні цих питань ми стикаємося з цілою низкою труднощів, пов'язаних з недостатнім дослідженням психіки людини, як об'єкта насильницького посягання, і особливо при відсутності чітких медичних і юридичних критеріїв виміру шкоди, завданої психіці насильством. Це пояснюється особливостями психіки як предмета посягання і складністю механізму впливу на неї з боку зовнішніх чинників.

References:

1. П'Йин I. Zagalne vchennya pro pravo I derzhavu. M., 2006. P. 74.
2. П'Йин I.A. Pro op'lr zlu siloyu. P. 395.
3. П'Йин I A. Moralna f'losoffiya. Soch. v 2 t. T. 1. F'losoffiya prava. Ponyattya prava I sili. M., 1993. 786 p.
4. Amosov N.M. «Machina sapiens». Dumki I sertse. L.G. JN »27, 6 lipnya 1977. 695 p.
5. Kozlov V.V. Sudovo-medichne viznachennya tyazhkostI tlesnih ushkodzen. Saratov, 1976. 356 p.
6. Vernadskiy, V. I. Rozdumi naturalIsta. - M., 1977. – 128 p.

НАСИЛИЕ И НЕНАСИЛИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ КАТЕГОРИЯ.

Собко Ганна Миколаївна, e-mail: annuta@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел

г. Одесса, Украина

Аннотация: Насилие и ненасилие - две противоположных ложные практики, выражаются в соответствующих ценностях. Они несовместимы по определению. Но в жизни - индивидуальной, групповой, общественно-государственной - они переплетены и, что особенно важно, нередко циклически сменяют друг друга.

Насилие - категория социально-правовая. Поэтому при его определении нельзя обойтись без указания на его социально-правовые признаки. Эти признаки заключаются в том, что насильственное воздействие на человека или на группу людей всегда происходит противозаконно, против или помимо воли потерпевшего, с умышленной формой вины и причиняет или способно нанести вред здоровью личности или общественным интересам. Безобидное или неосторожное причинение вреда личности или обществу, как и такое же влияние в общественно полезных целях, теряют характер насилия даже при наличии всех других его признаков. К этим признаков насилия мы относим, прежде всего, его последствия, которые выражаются в причинении человеку физического или психической травмы, или в ограничении свободы ее волеизъявления или действий.

Ключевые слова: насилие, ненасилие, психическое насилие, социальное насилие, философия насилия

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2018
No. 3

Passed for printing 10.09.2018. Appearance 15.10.2018.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>